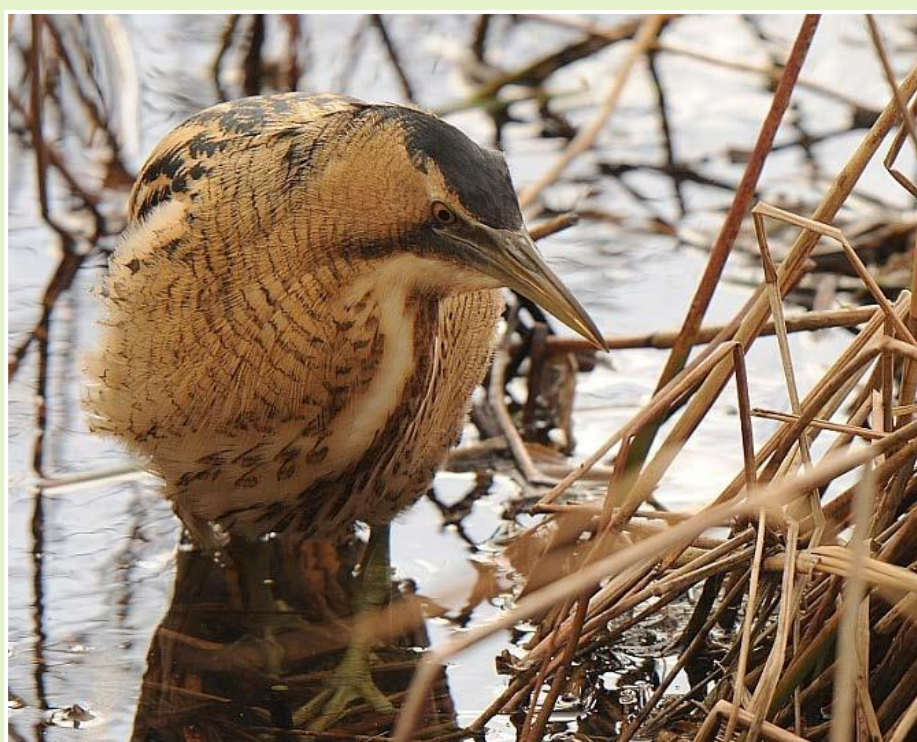

Icoonsoorten Zuid-Holland

Projecten en maatregelen voor iconsoorten in de
Provincie Zuid-Holland

B. van den Boogaard
R.G. Verbeek
J.D. Buizer

provincie **HOLLAND**
ZUID

Bureau Waardenburg
Ecologie & Landschap

Icoonsoorten Zuid-Holland

Projecten en maatregelen voor iconsoorten in de Provincie Zuid-Holland

Ing. B. van den Boogaard, ing. R.G. Verbeek, ing. J.D. Buizer.

Status uitgave: definitief

Rapportnummer: 19-015
Projectnummer: 18-0132
Datum uitgave: 01 juli 2019
Foto's omslag: [REDACTED]; Bureau Waardenburg (duinen, rivier, purperreiger)
Projectleider: Ing. B. van den Boogaard
Naam en adres opdrachtgever: Provincie Zuid-Holland
Zuid-Hollandplein 1, 2596 AW Den Haag
Referentie opdrachtgever: Brief met kenmerk PZH-2018-648242354, d.d. 09-05-2018
Akkoord voor uitgave: [REDACTED]

Paraaf: [REDACTED]

Graag citeren als: Van den Boogaard, B., R.G. Verbeek & J.D. Buizer. 2019. Icoonsoorten Zuid-Holland. Projecten en maatregelen voor iconsoorten in de Provincie Zuid-Holland. Rapportnr. 19-015. Bureau Waardenburg, Culemborg.

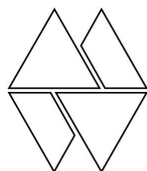
Trefwoorden: natuurbeleid, doelsoorten, iconsoorten, natuurmaatregelen, Provincie Zuid-Holland

Bureau Waardenburg bv is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Bureau Waardenburg bv. Opdrachtgever hierboven aangegeven vrijwaart Bureau Waardenburg bv voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Bureau Waardenburg bv / Provincie Zuid-Holland

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, digitale kopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Bureau Waardenburg bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Lid van de branchevereniging Netwerk Groene Bureaus. Het kwaliteitsmanagementsysteem van Bureau Waardenburg bv is door CERTIKED gecertificeerd overeenkomstig ISO 9001: 2015. Bureau Waardenburg bv hanteert als algemene voorwaarden de DNR 2011, tenzij schriftelijk anders wordt overeengekomen.

Bureau Waardenburg bv
Onderzoek en advies voor ecologie en landschap

Postbus 365 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345 51 27 10
info@buwa.nl www.buwa.nl

Voorwoord

De provincie Zuid-Holland heeft een wettelijke opgave en verantwoordelijkheid voor de bescherming van natuur. De opgave is uitgewerkt in de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving (Provincie Zuid-Holland, 2019). Het actieve soortenbeleid is één van de sporen waarmee de provincie deze opgave probeert te realiseren. Het actieve soortenbeleid geeft invulling aan de bescherming van soorten waarvan de staat van instandhouding onvoldoende wordt geborgd middels gebiedsbescherming of wettelijke bescherming. Om gericht invulling te geven aan het actieve soortenbeleid, heeft de provincie een lijst met *icoonsoorten* opgesteld.

De Provincie Zuid-Holland heeft Bureau Waardenburg de opdracht gegeven regionale partners bijeen te brengen om daarmee projecten en maatregelen voor icoonsoorten op te stellen. Dit rapport bundelt alle projectvoorstellen en maatregeltypen.

Het projectteam van Bureau Waardenburg bestond uit [REDACTED] (projectleiding, workshop, gesprekken, rapportage), [REDACTED] (workshop, gesprekken, rapportage), [REDACTED] (rapportage) en [REDACTED] (begeleiding workshop).

Tijdens de workshop en aanvullende gesprekken is veel informatie ontvangen van medewerkers van de regionale partners. De lijst van personen die hebben bijgedragen is te uitgebreid om hier op te sommen. In het verslag van de werksessie zijn alle deelnemers benoemt. Hierbij willen wij hen nogmaals hartelijk danken voor hun bijdragen.

Vanuit de Provincie Zuid-Holland is het project begeleidt door dhr. [REDACTED]. Ook is regelmatig een bijdrage ontvangen van dhr. [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED]. Wij danken hen voor de prettige samenwerking en constructieve bijdragen aan dit project en het rapport.

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	7
1 Inleiding.....	9
1.1 Beleidskader.....	9
1.2 Doelstelling	10
2 Methode.....	11
2.1 Introductie icoonsoorten.....	11
2.1.1 Inleiding	11
2.1.2 Delta en rivier	12
2.1.3 Klei- en veenweidegebieden.....	12
2.1.4 Kust en duinen	13
2.1.5 Stedelijk gebied	14
2.2 Oriëntatie en workshop	14
2.3 Aanvullende gesprekken	15
2.4 Rangschikken.....	16
3 Resultaten	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Delta en rivier.....	17
3.3 Klei- en veenweidegebieden	19
3.4 Kust en duinen	23
3.5 Stedelijk gebied	26
3.6 Overige	27
4 Rangschikking en synthese	29
5 Conclusies en aanbevelingen	31
5.1 Conclusies	31
5.2 Aanbevelingen.....	31
6 Literatuur.....	33
Bijlage 1 Icoonsoorten & begeleidende soorten	
Bijlage 2 Factsheets projectvoorstellen	

Samenvatting

De provincie Zuid-Holland heeft een wettelijke opgave en verantwoordelijkheid voor de bescherming van natuur. Deze opgave is heel concreet vastgelegd in artikel 1.12 van de Wet natuurbescherming: Gedeputeerde Staten dragen zorg voor het nemen van de nodige maatregelen om habitats en soorten in een gunstige staat van instandhouding te behouden of krijgen. De opgave is recent verder uitgewerkt in de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving (Provincie Zuid-Holland, 2019). Het actieve soortenbeleid is één van de sporen waarmee de provincie deze opgave probeert te realiseren.

Het actieve soortenbeleid geeft invulling aan de bescherming van soorten waarvan de staat van instandhouding onvoldoende wordt geborgd middels gebiedsbescherming of wettelijke bescherming. Om gericht invulling te geven aan het actieve soortenbeleid, heeft de provincie een lijst met *icoonsoorten* opgesteld. Dit zijn bekende en aansprekende soorten die symbool staan voor belangrijke Zuid-Hollandse landschappen en ecosystemen.

In onderhavig rapport zijn met regionale partners kansrijke projecten en maatregelen geformuleerd. Deze projecten en maatregelen dragen bij aan het behouden of halen van een gunstige staat van instandhouding voor allerlei icoonsoorten.

Het project kent meerdere doelen: 1) stimuleren van relevante maatschappelijke partners in Zuid-Holland, 2) overzicht krijgen van voorgestelde maatregelen/projecten, 3) overzicht krijgen van welke icoonsoorten wel/niet worden 'bediend' en 4) input voor begrotingsdiscussie binnen de provincie Zuid-Holland.

Allereerst is met de provincie bepaald wat de meest effectieve werkvorm voor dit project zou kunnen zijn, gegeven voornoemde projectdoelen. In een werksessie met regionale partners zijn plenair en in separate groepjes allerlei project- en maatregel ideeën opgesteld. Deze zijn gebundeld en beschreven in een werkverslag. Vervolgens zijn wij gericht 1:1 met regionale partners gaan praten om projectvoorstellen verder uit te werken. De projectvoorstellen zijn gerangschikt, en opgenomen in de bijlage van dit rapport.

De plenaire sessie met regionale partners heeft veel ideeën opgeleverd over concrete projectvoorstellen en maatregelen. In totaal zijn 24 projectvoorstellen verder uitgewerkt. Voorts zijn 36 maatregelen geformuleerd die op enigerlei wijze bijdragen aan icoonsoorten in Zuid-Holland. Deze ideeën hebben echter niet het niveau van een concreet projectvoorstel. Ongeveer 2/3 van de icoonsoorten zijn in één of meerdere projectvoorstellen opgenomen.

Icoonsoorten die relatief vaak zijn opgenomen in de projectvoorstellen zijn insecten (weidehommel, zandhommel en heivlinder) en vogels en zoogdieren van moerassen (roerdomp, blauwborst, purperreiger en noordse woelmuis).

Het merendeel van de projectvoorstellen liggen in de regio's klei- en veenweidegebied (9) en kust en duinen (8). In zowel delta en rivier als in stedelijk gebied zijn 3 projectvoorstellen gedaan.

Vier projecten zijn gerangschikt als vrijwel direct uitvoerbaar. Ze dragen bij aan het soortenbeleid, zijn concreet uitgewerkt én dragen bij aan de instandhouding van populaties van icoonsoorten. Er zijn 7 projecten gerangschikt die merendeels passen binnen het soortenbeleid maar nog wel de nodige uitwerking behoeven. Tot slot zijn er 11 projecten die hoofdzakelijk via andere beleidssporen moeten worden opgepakt. De provincie kan hierin een belangrijke rol vervullen door de voorstellen in te brengen bij relevante gebiedsprocessen of beheerplannen.

Aanbevelingen

De groenknolorchis is niet opgenomen in één van de projectvoorstellen. Gezien het belang van de provincie Zuid-Holland voor de landelijke populatie groenknolorchissen, verdient het aanbeveling regionale partners te zoeken die projecten willen initiëren voor deze icoonsoort. Typische soorten van stedelijk gebied zoals merel, huismus en gierzwaluw ontbreken in de projectvoorstellen. Gezien de afnemende landelijk trends van deze soorten, verdient het aanbeveling regionale partners te zoeken die projecten willen initiëren voor deze icoonsoorten.

Het is aan te bevelen om de volgende projecten direct te ondersteunen in de realisering: Kromme Elleboog, Weide- en Zandhommel Papendrecht, Verlandingsloten Oudeland van Strijen en Zandhommel Goeree.

Van de projectvoorstellen die nog nadere uitwerking behoeven, verdient het aanbeveling om de regionale partners daarin actief te stimuleren en te ondersteunen. Zonder actieve ondersteuning bestaat de kans dat goede ideeën verloren gaan. De provincie heeft een rol in de Natura 2000 beheerplannen. Sommige projectvoorstellen blijken beter binnen beheerplannen van Natura 2000 gebieden te passen dan in het icoonsoorten traject. Het is aan te bevelen dat de Provincie Zuid-Holland deze voorstellen actief inbrengt bij de coördinatoren van de Natura 2000-beheerplannen. Het is aan te bevelen om (bijvoorbeeld) eens per twee jaar een vergelijkbare sessie met regionale partners te doorlopen. Daarin kunnen zowel eerder voorgedragen projecten nieuw leven worden ingeblazen, alsmede compleet nieuwe voorstellen worden ingediend.

1 Inleiding

1.1 Beleidskader

De provincie Zuid-Holland heeft begin 2019 de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving vastgesteld (Provincie Zuid-Holland, 2019). Daaraan is tevens een uitvoeringsagenda gekoppeld. De visie richt zich hoofdzakelijk op de natuuropgaven die de provincie heeft, maar verbindt deze opgaven nadrukkelijk aan andere functies in de provincie. Ook wordt het belang van natuur en landschap, recreatie en gezondheid van de bevolking beschreven. Voorts gaat de visie in op klimaatbeleid zodat een betere balans kan worden gevonden tussen natuur, landbouw en andere economische functies.

De visie vormt onder meer een uitwerking van de verplichting op grond van de Wet natuurbescherming om een provinciale natuurvisie op te stellen. Onderdeel van de visie zijn de drie pijlers onder het provinciale natuurbeleid: gebiedsbescherming (NNN, Natura 2000), wettelijke bescherming van soorten (Wet natuurbescherming) en het actieve soortenbeleid. Het actieve soortenbeleid wordt onder meer toegepast in maatregelen voor icoonsoorten.

Maatregelen voor icoonsoorten

De provincie Zuid-Holland heeft een wettelijke opgave en verantwoordelijkheid voor de bescherming van natuur. Deze opgave is heel concreet vastgelegd in artikel 1.12 van de Wet natuurbescherming: Gedeputeerde Staten dragen zorg voor het nemen van de nodige maatregelen om habitats en soorten in een gunstige staat van instandhouding te behouden of krijgen. Het actieve soortenbeleid is één van de sporen waarmee de provincie deze opgave probeert te realiseren. Andere sporen zijn ontwikkeling en beheer van het NNN en Natura 2000, passieve soortenbescherming en PAS.

Het actieve soortenbeleid geeft invulling aan de bescherming van soorten waarvan de staat van instandhouding onvoldoende wordt geborgd middels gebiedsbescherming of wettelijke bescherming. Het betreft bijvoorbeeld soorten die voornamelijk voorkomen in agrarisch en stedelijk gebied. Om gericht invulling te geven aan het actieve soortenbeleid, heeft de provincie een lijst met *icoonsoorten* opgesteld. Dit zijn bekende en aansprekende soorten die symbool staan voor belangrijke Zuid-Hollandse landschappen en ecosystemen. Het gaat daarbij niet alleen om zeldzame of bedreigde soorten, maar ook om soorten waarvoor de provincie gelet op het landelijke voorkomen een bijzondere verantwoordelijkheid heeft. De gedachte achter het actieve soortenbeleid is dat de Zuid-Hollandse natuur in volle breedte zal profiteren van maatregelen gericht op verbetering van het leefgebied van icoonsoorten.

De provincie volgt drie sporen om haar beleid ten aanzien van icoonsoorten uit te zetten: informeren, inspireren en stimuleren. Voor het informeren wordt een soortenatlas opgesteld, waarin een nulmeting wordt opgenomen. Het inspireren gebeurt met publicaties, waarin kansrijke maatregelen zijn uitgewerkt. Voorliggend

rapport vormt daar de basis voor. Middels subsidieverlening wordt de maatschappij vervolgens gestimuleerd om de maatregelen in praktijk te brengen.

De Provincie Zuid-Holland heeft Bureau Waardenburg opdracht gegeven invulling te geven aan de uitwerking van het tweede spoor: het op hoofdlijnen in beeld brengen van kansrijke en robuuste maatregelen en projecten. Deze worden in voorliggend rapport beschreven.

1.2 Doelstelling

Het project kent meerdere doelen:

- 1) Relevante maatschappelijke partners in Zuid-Holland stimuleren om initiatieven voor maatregelen/projecten te formuleren, ten behoeve van het verbeteren van de gunstige staat van instandhouding van Zuid-Hollandse icoonsoorten.
- 2) Overzicht krijgen van voorgestelde maatregelen/projecten, wat de globale kosten hiervan zijn en welke partijen een rol kunnen spelen bij de uitvoering en financiering van projecten.
- 3) In beeld brengen welke icoonsoorten met deze maatregelen/projecten worden 'bediend' en voor welke icoonsoorten geen voorstellen zijn ingediend.
- 4) Input voor begrotingsdiscussie binnen de provincie Zuid-Holland: hoeveel geld is de komende jaren nodig voor actieve soortenbescherming?

2 Methode

2.1 Introductie icoonsoorten

2.1.1 Inleiding

De toepassing van icoonsoorten is enerzijds een communicatiemiddel (aansprekende plant- en diersoorten vergemakkelijken het bereiken van een breed publiek) en anderzijds zorgt een beknopte selectie van soorten voor een stuk overzichtelijkheid, focus, en aanknopingspunten voor projecten en initiatieven. De basisgedachte van icoonsoorten is dat ze een bepaald leefgebied met habitatkenmerken vertegenwoordigen, en derhalve ook indicatief zijn voor allerlei andere planten en dieren (zogenaamde begeleidende soorten). Met andere woorden: als de kwaliteit of omvang van het leefgebied van een bepaalde icoonsoort wordt verbeterd of uitgebreid, dan profiteren hier ook allerlei andere plant- en diersoorten van. In bijlage 1 is de lijst met icoonsoorten opgenomen, inclusief de status in wetgeving en ecologische achtergrond informatie. Tevens zijn tabellen opgenomen met begeleidende soorten.

In de provincie Zuid-Holland is gekozen voor een beperkte hoeveelheid icoonsoorten. Naast zeldzame soorten of soorten die (sterk) achteruitgaan, zijn nadrukkelijk ook soorten geselecteerd die staan voor bijvoorbeeld groen in de stad of een goede waterkwaliteit.

Bij de selectie van de icoonsoorten is behalve de herkenbaarheid ook gekeken naar de betekenis van Zuid-Holland voor de soort (ten opzichte van de rest van Nederland), naar de status (Natura 2000, Rode lijst e.d.), het landschapstype en het leefgebied waar de betreffende soort in voorkomt en de dispersie capaciteit. Ook zijn er vertegenwoordigers uit alle soortgroepen gekozen, dus niet alleen vogels en planten, maar ook zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen en insecten.

In onderstaande paragrafen (§2.1.2 - §2.1.5) worden de icoonsoorten kort besproken, opgedeeld naar de verschillende regio's binnen de provincie Zuid-Holland. Het gaat om de regio's delta en rivier, klei- en veenweidegebieden, kust en duinen en tot slot stedelijk gebied. De gehanteerde regio's in dit rapport zijn ook toegepast in de plenaire workshop (zie §2.2).

Voor alle regio's geldt dat er icoonsoorten voorkomen die zijn opgenomen op de Rode Lijst, zijn aangewezen onder de Europese Habitat- en/of Vogelrichtlijn en waarvan de populatie een negatieve trend vertoont in Zuid-Holland (bijlage 1). De icoonsoorten zijn daarnaast vertegenwoordigers van een bepaald type leefgebied, de projectenvoorstellen voor icoonsoorten dragen daarom ook bij aan andere soorten flora en fauna (begeleidende soorten, zie bijlage 1).

2.1.2 Delta en rivier

De iconsoorten die tot het delta- en rivierlandschap behoren (tabel 2.1) zijn veelal soorten waarvan Zuid-Holland een belangrijk deel van de Nederlandse populatie omvat (noordse woelmuis, bever, zeearend, grote stern, voor zandhommel zelfs bijna de gehele Nederlandse populatie).

De iconsoorten zijn gebonden aan een verscheidenheid aan natte habitats zoals schorren, slikken, ruigte en riet en open water. Enkele soorten (zoals de zeearend) komen uitsluitend voor in robuuste en omvangrijke natuurgebieden.

Tabel 2.1 Iconsoorten van delta- en rivierlandschap en typering leefgebied. In bijlage 1a is een uitgebreide tabel opgenomen met per iconsoort de status in wetgeving en ecologische achtergrondinformatie. S = slaappleats, f = foerageergebied, b = broedgebied.

Iconsoort	Omschrijving leefgebied	Begeleidende soorten
Noordse woelmuis, blauwborst Otter	rietmoeras in de delta en grote veenmoeras, verbindingen van belang helder visrijk water, voldoende dekking, robuuste verbindingen	broedvogels, libellen, zoogdieren, vissen -
Bever	open water met getijden, biezen, wilgen, populieren	broedvogels (o.a. iconsoort zeearend), planten
Gewone zeehond, bruinvis Brandgans	visrijk Noordzee en delta, zandplaten, rust en ruimte grasland en akkers (f), open water (s)	zeezoogdieren, watervogels watervogels, broedvogels
Zeearend	grote, robuuste natuurgebieden met open water (f), moeras (f) en bos (b)	broedvogels (o.a. iconsoort bever), planten, vissen, insecten
Kluut	broedvogel van kale, natte gronden	broedvogels
Grote stern	broedvogels in grote kolonies, eilanden (b), in nabijheid Noordzee (f)	broedvogels, watervogels, planten
(Spin)dotterbloem	rivierbossen met getijde, sloten in veenweidegebieden	planten, broedvogels, libellen
Zalm, steur	grote rivieren, verbinding met de zee	vissen, watervogels, planten
Zandhommel	Haringvliet en Biesbosch, 95% van de populatie, bloemrijke delta	vlinders, andere insecten (o.a. iconsoort weidehommel), flora

2.1.3 Klei- en veenweidegebieden

De iconsoorten die tot de klei- en veenweidegebieden behoren (tabel 2.2) zijn veelal soorten waarvan Zuid-Holland een belangrijk deel van de Nederlandse populatie omvat (meervleermuis, kleine zwaan, purperreiger, zwarte stern, argusvlinder, groene glazenmaker).

De iconsoorten zijn veelal gebonden aan natte habitats zoals nat rietmoeras, sloten met een goede waterkwaliteit en extensief beheer. Enkele iconsoorten zijn gebonden aan kleinschalige agrarische landschappen, bloemrijke graslanden en agrarisch (bemest) grasland.

Tabel 2.2 Icoonsoorten van klei- en veenweidegebieden en typering leefgebied. In bijlage 1a is een uitgebreide tabel opgenomen met per icoonsoort de status in wetgeving en ecologische achtergrondinformatie. S = slaapplaats, f = foerageergebied, b = broedgebied.

Icoonsoort	Omschrijving leefgebied	Begeleidende soorten
Meervleermuis	grote open wateren (veenplassen, kanalen, rivieren) (f), gebouwen (s)	-
Kleine zwaan	(veen)plassen (s), agrarisch grasland (f)	weidevogels, overwinterende watervogels
Purperreiger, roerdomp	nat rietmoeras (b), sloten en graslanden (f; purperreiger, bruine kiekendief), rietoevers (f; roerdomp)	broedvogels, libellen, zoogdieren, vissen
Patrijs	kleinschalige akkers met dekking, voldoende voedsel	akkerflora, overwinterende watervogels
Grutto	natte, open graslanden met beperkt intensief agrarisch beheer (b), plasdras (s)	weidevogels, overwinterende watervogels
Zwarte stern, groene glazenmaker, glassnijder	heldere sloten met krabbenscheervegetaties of nestvlotjes (b), (bloem)rijke graslanden en sloten (f)	amfibieën, libellen, flora
Steenuil	agrarische bebouwing, landschapselementen	broedvogels, flora, vleermuizen
Bittervoorn	heldere sloten met rijke waterplanten en helofyten	amfibieën, vissen, libellen, flora
Argusvlinder	bloemrijke bermen, dijken, graslanden, slootkanten	vlinders, flora, sprinkhanen, andere insecten (o.a. icoonsoort weidehommel)
Rietorchis(groep)	vochtige/natte schraallanden	sprinkhanen, krekels, wulp

2.1.4 Kust en duinen

De icoonsoorten die tot de kust- en duingebieden behoren (tabel 2.4) zijn veelal soorten waarvan Zuid-Holland een belangrijk deel van de Nederlandse populatie omvat (rugstreeppad, zandhagedis, noordse woelmuis). De populaties van de icoonsoorten in Zuid-Holland zijn veelal niet duurzaam en staan onder druk door verkleining en/of verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied. De icoonsoorten zijn gebonden aan verschillende habitats binnen de kust- en duingebieden, waaronder open duinen met zandige plekken, natte duinvalleien, bos en duinstruweel.

Tabel 2.4 Icoonsoorten van kust- en duingebieden en typering leefgebied. In bijlage 1a is een uitgebreide tabel opgenomen met per icoonsoort de status in wetgeving en ecologische achtergrondinformatie. b = broedgebied.

Icoonsoort	Omschrijving leefgebied	Begeleidende soorten
Rosse vleermuis, boomklever, wilde hyacint	oude bossen en landgoederen met voldoende oude bomen en grote waterpartijen	broedvogels van oude bossen, flora, zoogdieren
Konijn, zandhagedis, heivlinder	open duingebieden met zandige plekken, afwisselende duinvegetatie, bloemrijk	broedvogels van zandige duinen
Nachtegaal	(duin)struweel	broedvogels van struweel,
Rugstreeppad	vochtige duinvalleien, kwelgebieden, zandige plekken bij water	broedvogels, libellen, flora
Groenknolorchis	jonge, natte, kalkrijke duinvalleien	broedvogels, libellen, flora

2.1.5 Stedelijk gebied

De icoonsoorten die tot het stedelijk gebied behoren (tabel 2.3) zijn vertegenwoordigers van een stedelijke omgeving met veel (onderling verbonden) groen, nestgelegenheid en ecologisch beheer. Hoewel de icoonsoorten veel voorkomen in Zuid-Holland, staan de populaties onder druk door intensivering van het groenbeheer, ruimtegebruik, verandering in woningbouw (minder pannendaken) en verdwijnen van groen in met name tuinen. De icoonsoorten staan voor habitats (opgaand groen, kort gazon, bloemrijke tuinen en bermen, bebouwing met nestgelegenheid) waar veel begeleidende soorten behoren.

Een andere belangrijke functie van deze soorten in een stedelijke omgeving is de verbinding tussen mensen en hun omgeving. Door aanwezigheid van groen en daarin levende organismen houden mensen verbinding met natuur.

Tabel 2.3 Icoonsoorten van stedelijk gebied en typering leefgebied. In bijlage 1a is een uitgebreide tabel opgenomen met per icoonsoort de status in wetgeving en ecologische achtergrondinformatie. b = broedgebied.

Icoonsoort	Omschrijving leefgebied	Begeleidende soorten
Egel	opgaand groen	amfibieën, zoogdieren
Gierzwaluw, huismus, merel	bebouwing (b), zandige plekken, struiken	vogels, vleermuizen
Weidehommel	bloemrijke tuinen en bermen	vlinders (o.a. icoonsoort argusvlinder), flora, sprinkhanen, andere insecten

2.2 Oriëntatie en workshop

Oriëntatie

Bij de start van het project is door de Provincie Zuid-Holland aangegeven dat ideeën over projecten en maatregelen hoofdzakelijk vanuit de regionale partners moeten komen. Daarnaast is het realiseren van draagvlak bij de regionale partners een belangrijk aspect. Deze twee uitgangspunten vormen een belangrijk kader voor de project uitvoering. In een oriëntatiefase is, gegeven voornoemd kader, met de Provincie Zuid-Holland meermaals overlegd hoe we dit proces het beste zouden kunnen inrichten. Het uiteindelijke pakket met kansrijke maatregelen dient als stuurmiddel voor de Provincie Zuid-Holland om subsidies te verstrekken.

Op voorhand is bedacht om te werken met een regionale denktank. De provincie ziet een belangrijke rol voor natuurbescherming weggelegd bij partijen die een directe invloed hebben op inrichting en beheer van het landschap. Voorbeelden zijn landschapstafels, agrariërs, natuurbeheerders, waterschappen en gemeenten. Zij vormen de 'denktank'. De rol van de denktank is het bedenken van generieke en locatie-specifieke, praktisch en financieel haalbare maatregelen voor de icoonsoorten

en het begroten van de maatregelen. Daarnaast levert de denktank input ten aanzien van globale kosten, relevante partijen voor uitvoering, rolverdeling en communicatie.

Workshop

Bureau Waardenburg heeft samen met de Provincie Zuid-Holland regionale partners uitgenodigd voor een uitgebreide workshop. In de workshop is getracht de denktank te activeren en stimuleren. De workshop bestond uit twee delen: een plenair deel en een deel met werkgroepen. De uitkomsten van de workshop zijn vastgelegd in een verslag (Brekelmans *et al*, 2018).

In het plenaire deel is het doel van de workshop toegelicht en is een levendige discussie gevoerd over de icoonsoorten en de knelpunten en kansen in de provincie Zuid-Holland. De deelnemers is gevraagd na te denken over twee type maatregelen: 1) generieke maatregelen en 2) specifieke maatregelen. Generieke maatregelen richten zich op een soort of een bepaald habitat, maar kunnen als zodanig overal effectief worden toegepast. Specifieke maatregelen hebben betrekking op een specifiek gebied of locatie (bijvoorbeeld het dempen van een aantal sloten in een laagveenweide gebied om graslanden te vernatten). In de discussies met de deelnemers geven deze twee maatregeltypen richting aan het totale pakket kansrijke maatregelen.

De deelnemers hebben zich vervolgens verdeelt over werkgroepen. Deze zijn opgedeeld in regio's: delta en rivier, klei- en veenweidegebieden, kust en duinen en stedelijk gebied. De deelnemers is gevraagd om per regio zo specifiek mogelijke projectvoorstellen te formuleren, en alles wat ze daarover weten vast te leggen in factsheets. In de werkgroepen is de deelnemers gevraagd aandacht te besteden aan de volgende vragen:

- Wat zijn de belangrijkste bedreigingen en knelpunten?
- Waar liggen de grootste kansen?
- Welke regio('s) moeten prioriteit krijgen?
- Welke (icoon)soorten moeten prioriteit krijgen?
- Hoe maken we van het actief soortenbeleid een succes?

Naast tal van generieke maatregelen zijn er ook veel ideeën voor concrete projectvoorstellen verzameld (Brekelmans *et al*, 2018).

2.3 Aanvullende gesprekken

De ideeën voor concrete projectvoorstellen uit de workshop zijn in aanvullende gesprekken verder uitgewerkt. Medewerkers van Bureau Waardenburg zijn bij de regionale partners op gesprek geweest, teneinde de ideeën verder vorm te geven en vast te leggen. In de gesprekken is vooral aandacht besteedt aan het feitelijke projectidee, welke icoonsoorten daarmee worden geholpen, wat voor type inrichting- en beheermaatregelen zijn voorzien, kosten inschattingen, welke partijen van belang zijn in de uitvoering en welke bijdrage van de Provincie Zuid-Holland wordt verwacht (financieel en/of procesmatig). De uitkomst van deze gesprekken is weergegeven in

factsheets (bijlage 2), waarin tevens is vermeld welke personen van de betreffende regionale partners betrokken zijn bij het projectvoorstel.

2.4 Rangschikken

Om structuur aan te brengen in de projectvoorstellen, en daarmee de Provincie Zuid-Holland handelingsperspectief te bieden, zijn de voorstellen gerangschikt. De rangschikking is gezamenlijk met de Provincie Zuid-Holland uitgevoerd. Het eindresultaat van de rangschikking is weergegeven in hoofdstuk 4, tabel 4.1. Er is gerangschikt op basis van drie aspecten:

- 1) Projecten moeten (grotendeels) passen binnen het soortenbeleid. Er dient bij voorkeur zo min mogelijk overlap te zijn met andere beleidsterreinen (Natura 2000 of NNN). Het soortenbeleid is namelijk specifiek gericht op het leveren van een aanvullende bijdragen ten opzichte van reeds bestaand beleid;
- 2) Het project moet afdoende ecologisch rendement opleveren. Projecten met een hoog ecologisch rendement scoren hoger dan projecten met een laag ecologisch rendement. Het ecologisch rendement komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in hoeveel iconsoorten worden bediend (één of juist meerdere), de ruimtelijke schaal (klein gebiedje of juist groot en robuust), en in hoeverre autonome ecologische processen een kans hebben;
- 3) Projecten die concreet zijn uitgewerkt kunnen snel in uitvoering worden gebracht. Daarmee scoren ze in de ranking hoger dan projecten die nog meer uitwerking nodig hebben.

3 Resultaten

3.1 Inleiding

Op basis de inspiratiesessie en aanvullende gesprekken met regionale partners zijn concrete projectvoorstellen verzameld. Deze projectvoorstellen vormen de kern van het resultaat van dit project. Alle projectvoorstellen zijn als factsheets opgenomen in bijlage 2. In paragraaf §3.2 - §3.5 zijn de voorstellen per regio besproken en in tabellen samengevat.

Voorts zijn in de inspiratiesessie allerlei maatregelen aangedragen die kunnen bijdragen aan de duurzame instandhouding van icoonsoorten. Deze maatregelen zijn echter niet door de regionale partners concreet uitgewerkt in projectvoorstellen (soms is er echter wel enige overlap). De ideeën over maatregelen zijn opgenomen in de tabellen, zodat ze in de toekomst alsnog kunnen worden uitgewerkt door regionale partners.

Eén projectvoorstel en in totaal 11 maatregel ideeën konden niet worden ingedeeld binnen een specifieke regio. Deze zijn gebundeld en besproken in “overig” (§3.6).

3.2 Delta en rivier

Het delta- en rivierengebied omvat de Deltawateren en zoetwatergetijdengebieden in Zuid-Holland. Het gaat onder andere om (delen van) de Beneden Merwede, Nieuwe Merwede, Haringvliet, Hollands Diep, Volkerak, Oude Maas en Spui. Langs deze rivieren liggen buitendijks omvangrijke natuurgebieden zoals de Dordtse en Sliedrechtse Biesbosch, Ventjagersplaten, Hellegatsplaten, Tiengemeten en Slijkplaat en tal van kleinere grienden, slikken en (gras)gorzen. In veel wateren is sprake van een getijdenverschil; met name in de Biesbosch, Oude Maas en Spui.

Het delta- en rivierengebied wordt gekenmerkt door hun grootschaligheid en dynamiek. In het verleden heeft de afsluiting van het Haringvliet grote gevolgen gehad door het verlies van peildynamiek en toename van verzoeting en barrièrewerking. Door grootschalige natuurontwikkeling (waaronder de Sliedrechtse Biesbosch, Tiengemeten, Slijkplaat en Sassenplaat) is de omvang van de natuur de laatste decennia flink toegenomen. Een impressie van een dergelijk gebied is weergegeven in figuur 3.1. Door het kierbesluit zijn recent de migratiemogelijkheden van vissen sterk verbeterd. Knelpunten voor natuur liggen in de toenemende recreatiedruk en de vegetatiesuccessie op kale en schaars begroeide gronden.

Figuur 3.1 Onderdeel van de regio "delta en rivier": het eiland Tiengemeten in het Haringvliet. Plas-dras delen, met begrazing door Schotse hooglanders. Op de achtergrond zijn wilgenbossen te zien langs het Haringvliet. Foto: Bureau Waardenburg.

Er zijn binnen het delta- en rivierengebied een drietal projectvoorstellen verzameld (tabel 3.1). Deze richten zich op het aanleggen van eilanden en een getijdenpark. Deze richten zich op circa de helft van de iconsoorten. Daarnaast zijn zeven maatregelen ingebracht, die zich op vrijwel dezelfde iconsoorten richten. Voor bruinvis, brandgans, zeearend, spindotterbloem en zandhommel zijn binnen deze regio geen projectvoorstellen opgesteld.

Tabel 3.1 Samenvatting van projectvoorstellen en maatregeltypen die in de regio delta en rivier liggen. Per voorstel of maatregel zijn de icoonsoorten benoemd die er mee worden ondersteund. j = concreet projectvoorstel (zie bijlage 1), n = betreft alleen idee voor maatregeltype.

Projectnaam of maatregeltype	Icoonsoort	Project voorstel (j/n)
Planuitwerking Kustbroedvogels Noordelijke Delta	grote stern, kluut	j
Getijdenpark Rotterdam	zalm, steur, bever, otter, noordse woelmuis	j
Eiland voor de kust	grote stern, kluut, gewone zeehond	j
Aanleg eiland in de Voordelta, midden tussen de voedselgebieden van sterns	grote stern, kluut	n
Extra rustgebieden voor zeehonden (incl. handhaving); beperken visserij	gewone zeehond	n
Uitvoeren Krekenplan	roerdomp, noordse woelmuis, blauwborst	n
Aanleg extra verbindingen op Goeree, vanwege oprukkende bebouwing	noordse woelmuis	n
Aanleg en aanwijzing van water opvanggebieden	roerdomp, noordse woelmuis, blauwborst	n
Biesbosch verbinden met Brabant (Werkendam-Gorinchem); Biesbosch kan versterkt worden door omliggende (toekomstige) projecten "kletsnat" uit te voeren, daarvoor is betere afstemming nodig tussen verschillende provincies	otter, bever, roerdomp, noordse woelmuis, blauwborst	n
Reductie van beroepsvisserij op de zoete wateren	zalm, steur	n

3.3 Klei- en veenweidegebieden

Zuid-Holland bestaat voor een belangrijk deel uit open (zee)klei en veenweidegebieden. Veenweidegebieden liggen in Krimpenerwaard, Alblasserwaard, omgeving Nieuwkoop, Boskoop en Reeuwijk en Midden-Delfland. Het gaat om agrarische graslanden met smalle verkavelingen en een beperkte drooglegging, laagveenmoerassen en veenplassen (Nieuwkoopse Plassen, Reeuwijkse Plassen en Kagerplassen). Grote zeekleigebieden liggen in Voorne-Putten, Hoekse Waard, Goeree-Overflakkee, Eiland van Dordrecht en kleinere gebieden rond Zoetermeer en in noordoosten van de provincie. De verkaveling is hier veel groter en deze gebieden worden vooral als bouwland gebruikt. Voorne-Putten, Hoekse Waard, Goeree-

Overflakkee en Eiland van Dordrecht vormen met de kreken een belangrijk landschappelijk element. Een impressie van natuurwaarden in klei gebieden is weergegeven in figuur 3.2.

Figuur 3.2 Onderdeel van de regio “klei- en veenweidegebieden”: een kreekstelsel in kleigebied met brede rietkragen en wilgenbos. Foto: Bureau Waardenburg.

De veenweidegebieden zijn van oudsher rijk aan flora en fauna. De intensivering van de landbouw in de vorm van bemesting, gebruik van pesticiden en insecticiden, intensief en vroeg maaien, intensieve beweiding en peilverlaging hebben geleid tot een achtergang van kenmerkende flora en fauna zoals weidevogels, krabbenscheer en dotterbloem. Ook de toegenomen verstedelijking en lichtvervuiling heeft de druk op de natuurwaarden verhoogd (versnippering, verlaging grondwaterpeilen, verstoring). De in het verleden uitgevoerde ruilverkavelingen hebben geleid tot het verdwijnen van landschapselementen en overhoekjes. De kleigebieden herbergden in het verleden onder meer kenmerkende akkerflora en -vogels. Door intensivering van de landbouw zijn deze grotendeels verdwenen. Landschapselementen als kreken en bosjes zijn deels verdwenen als gevolg van ruilverkavelingen. Een impressie van natuurwaarden in veengebieden is weergegeven in figuur 3.3.

Figuur 3.3 Onderdeel van de regio “klei- en veenweidegebieden”: het klassieke beeld van veenweide graslanden met sloten, in dit geval dicht begroeid met krabbescheer. Op de voorgrond staat rechts langs de oever een purperreiger te foerageren. Foto: Bureau Waardenburg.

Er zijn binnen het klei- en veenweidelandschap een negental projectvoorstellen verzameld (tabel 3.2). Drie voorstellen hebben betrekking op veenweidegebieden (tegengaan bodemdaling, Nespolder, Meerpolder), zes voorstellen op kleigebieden (Hoekse Waard, Zoetermeer). De projecten dragen bij aan iets minder dan de helft van de iconsoorten. De projecten richten zich op vernatting en extensivering van (agrarisch) beheer.

Daarnaast zijn er een achttal maatregelen ingebracht die bijdragen aan de iconsoorten maar nog geen concreet projectvoorstel zijn (tabel 3.2). Ook deze richten zich op zowel het veenweide- als de kleigebieden.

Voor meervleermuis, kleine zwaan en glassnijder zijn binnen deze regio geen projectvoorstellen ingediend. Door de omvang en verspreiding van populaties elders in Nederland, heeft Zuid-Holland voor deze soorten geen belangrijk functie.

Tabel 3.2 Samenvatting van projectvoorstellen en maatregeltypen die in de regio klei- en veenweidegebieden liggen. Per voorstel of maatregel zijn de icoonsoorten benoemd die er mee worden ondersteund. j = concreet projectvoorstel (zie bijlage 1), n = betreft alleen idee voor maatregeltipe.

Projectnaam of maatregeltipe	Icoonsoort	Project voorstel (j/n)
Verbetering natuurkwaliteit Nespolder	purperreiger, roerdomp, blauwborst, zwarte stern, grutto	j
Kromme elleboog	roerdomp, noordse woelmuis, blauwborst	j
Kreek bij Kuipersveer	roerdomp, noordse woelmuis, blauwborst	j
Behoud bloemendijken Hoeksche Waard	patrijs, argusvlinder, weidehommel	j
Akkerranden Hoeksche Waard	zandhommel	j
Tegengaan bodemdaling	purperreiger, otter, bever, groene glazenmaker, roerdomp, bittervoorn, blauwborst	j
Verlanding sloten Oudeland van Strijen	bittervoorn	j
Moerasparels Zoetermeer. Inrichting van moeraslocaties en aanpassing beheer rond Zoetermeerse Plas.	roerdomp, groene glazenmaker, nachtegaal, steenuil, blauwborst, rosse vleermuis, noordse woelmuis, rietorchis	j
Realisatie van weidevogelgebied en waterberging in Meerpolder	grutto, roerdomp, kluut, purperreiger, weidehommel	j
Veenweidepakket zonder bemesting.	grutto, zwarte stern, groene glazenmaker, bittervoorn, argusvlinder	n
Meer riet in Reeuwijkse plassen: creëren van moeraszone tussen water en grasland in met name het oostelijke gedeelte van de Reeuwijkse Plassen	roerdomp, blauwborst, groene glazenmaker, zwarte stern, bittervoorn	n
Versterken populaties groene glazenmaker. Inventarisatie verspreiding groene glazenmaker en krabbenscheer, aanleg sloten en vijvers, uitzetten krabbenscheer, creëren brede moeraszones.	groene glazenmaker, zwarte stern, bittervoorn, argusvlinder, rietorchis	n
Bijenlint: ecologisch beheer bermen	weidehommel, argusvlinder	n
Bermen overheid ecologisch beheren. Afspraken maken tussen overheden, communicatie, kennisdelen, toepassen standaard ecologisch	weidehommel, argusvlinder	n

beheer		
Verbeteren waterkwaliteit: algemene maar zeer belangrijke maatregel voor aquatische fauna.	groene glazenmaker, bittervoorn, roerdomp, meervleermuis, zwarte stern	n
Riet voor de roerdomp. Aankoop percelen en realisatie rietland, ontwikkeling rietmoeras in recreatiegebieden, versterken rietmoeras in NNN	roerdomp, purperreiger, blauwborst	n
Ruim baan voor de otter; aanpakken faunaknelpunten in gebied van Nieuwkoopse Plassen tot Biesbosch. O.a. A15 en diverse provinciale wegen.	otter, bever	n
Ecologisch maaibeheer en beheer van kleinschalige landschapselementen introduceren en stimuleren op kleine particuliere terreinen	argusvlinder, weidehommel, steenuil	n

3.4 Kust en duinen

De kust- en duingebieden vormen een landschap in Zuid-Holland met belangrijke natuurwaarden. De gebieden herbergen een grote variatie in biotopen zoals zandige duinen, duinvalleien, plassen, duinstruweel en -bos met daartussen geleidelijke en rijke gradiënten. Kust en duinen omvat de kust, duinen en zandige overgangsgebieden van Voorne, Kop van Goeree, de Maasvlakte en de Hollandse kust (van Hoek van Holland tot voorbij Noordwijk). Ook de binnenduintrand (inclusief de bollenteeltgronden ten noorden van Katwijk) en de gehele Maasvlakte (I en II) worden tot dit gebied gerekend. Het open water zelf wordt gerekend tot Delta en rivier (zie § 3.2). Figuur 3.4 geeft een impressie van het kust en duin habitat.

De natuurwaarden van de kust- en duingebieden staan onder druk als gevolg van voornamelijk stikstofdepositie (vergrassing), waterwinning (verdroging), kustbescherming (fixatie duinen door helmgras) en recreatiedruk (verstoring). In het verdere verleden zorgden ruimtelijke ontwikkeling (bebouwing, infrastructuur) voor versnippering en een verkleining van het areaal van duingebieden; door een goede ruimtelijke bescherming is dit vandaag de dag geen concrete bedreiging meer.

Figuur 3.4 Onderdeel van de regio “kust en duinen”: jonge, dynamische duinen, afgewisseld met natte vlaktes. Dergelijke systemen vinden we in Zuid-Holland bijvoorbeeld nog bij de Kwade Hoek (Goeree Overflakkee), de duinen ten westen van Oostvoorne, en delen van de kust tussen Den Haag en Katwijk. Foto: Bureau Waardenburg.

Er zijn binnen het kust- en duinlandschap een achttal projectvoorstellen verzameld (tabel 3.3). De projecten richten zich op specifieke locaties binnen het kust- en duingebied, verspreid over het gehele kust- en duingebied in Zuid-Holland. De projecten dragen bij aan ruim de helft van de iconsoorten die tot het kust- en duingebied behoren.

Daarnaast zijn er een vijftal maatregelen ingebracht die bijdragen aan de iconsoorten maar nog geen concreet projectvoorstel zijn (tabel 3.4). Deze richten zich op dezelfde iconsoorten als de projectvoorstellen of richten zich op iconsoorten die toebedeeld zijn aan andere regio's.

Voor nachtegaal en groenknolorchis zijn in deze regio geen projectvoorstellen ingediend. Voor nachtegaal en groenknolorchis geldt dat Zuid-Holland een (zeer) belangrijk deel van de Nederlandse populatie herbergt. Groenknolorchis heeft daarnaast (veel) begeleidende soorten.

Tabel 3.3 Samenvatting van projectvoorstellen en maatregeltypen die in de regio kust en duinen liggen. Per voorstel of maatregel zijn de icoonsoorten benoemd die er mee worden ondersteund. j = concreet projectvoorstel (zie bijlage 1), n = betreft alleen idee voor maatregeltype.

Projectnaam of maatregeltype	Icoonsoort	Projectvoorstel (j/n)
Duingraslanden Oostvoorne	zandhagedis, heivlinder, konijn	j
Patrijs in de Geestgronden	patrijs	j
Samenwerking havenbedrijven	noordse woelmuis, rugstreepad, roerdomp	j
Staelduinse bos	rosse vleermuis, boomklever	j
Uitbreiding begrazingsgebied Oostvoornse Meer	heivlinder, zandhagedis	j
Wilde hyacint	wilde hyacint	j
Zandhagedis Slufter	heivlinder, zandhagedis	j
Zandhommel Goeree	zandhommel	j
Maaien en plaggen in duingebieden, reductie stikstofbelasting. Terugzetten successie, introductie zandverstuivingen	konijn, zandhagedis, heivlinder	n
Verwijderen Spaanse hyacint uit stinzenflora	wilde hyacint	n
De Maasvlakte erkennen als een gebied met veel potentie voor natuurwaarden: open plekken voor dwergstern, instellen van vlinder- en insectenvriendelijk berm en leidingstrookbeheer, het beheer van braakliggende terreinen extensiveren (veel minder vaak maaien/beheren), deel van het strand afsluiten t.b.v. kustbroedvogels.	konijn, patrijs, heivlinder	n
Overhoekjes en (brede) faunaranden realiseren in akkerbouwgebieden in <i>binnenduinrand</i> , i.c.m wintergraan en onkruiden.	patrijs, weidehommel, argusvlinder, egel, huismus	n
Structureel braak liggen van terreinen in akkerbouwgebieden in <i>binnenduinrand</i> . Wisselteelten, natuurinclusieve bollenteelt, aanleg heggen en hagen en reductie bestrijdingsmiddelen.	patrijs, weidehommel, argusvlinder, egel, huismus	n

3.5 Stedelijk gebied

Een belangrijk deel van de provincie Zuid-Holland bestaat uit stedelijk gebied. Het stedelijk gebied omvat alle dorpen en steden. Het stedelijk gebied kent een grote variatie aan biotopen, die doorgaans klein in omvang zijn maar wel kenmerkende flora en fauna kennen. Voorbeelden van biotopen zijn groene tuinen, gazon (tuinen, sportvelden), bermen, parken/begraafplaatsen en openbaar groen in straten (bomen, heesters). Een impressie van een dergelijke leefomgeving is weergegeven in figuur 3.5.

Figuur 3.5 Onderdeel van de regio “stedelijke omgeving”: bermen en sloten in stedelijk gebied. Met aangepast maaibeheer en een goede waterkwaliteit kunnen in dergelijke stukken allerlei planten, insecten, vissen en macrofauna leven. Dit trekt bijvoorbeeld weer vogels en vleermuizen aan. Foto: Bureau Waardenburg.

De natuurwaarden in het stedelijk gebied staan onder druk door het groenbeheer, ruimtegebruik, verandering in woningbouw (minder pannendaken) en verdwijnen van groen in met name tuinen.

Er is binnen het stedelijk gebied één projectvoorstel verzameld (tabel 3.4), dat zich richt op één specifieke locatie.

Daarnaast zijn er een drietal maatregelen ingebracht die bijdragen aan de iconsoorten maar nog geen concreet projectvoorstel zijn (tabel 3.4). Deze richten zich veelal op andere iconsoorten als het projectvoorstel. Voor gierzwaluw, huismus en merel zijn in deze regio geen projectvoorstellen ingediend.

Tabel 3.4 Samenvatting van projectvoorstellen en maatregeltypen die in de regio stedelijke omgeving liggen. Per voorstel of maatregel zijn de icoonsoorten benoemd die er mee worden ondersteund. j = concreet projectvoorstel (zie bijlage 1), n = betreft alleen idee voor maatregeltipe.

Projectnaam of maatregeltipe	Icoonsoort	Projectvoorstel (j/n)
Vlinderlint Ypenburg	weidehommel, egel, argusvlinder	j
Egel in beeld	egel	j
Weide- en zandhommel in Papendrecht en Alblasserwaard	weidehommel, zandhommel	j
Ecologisch maaibeheer in gemeente Rotterdam (zij hebben daar nu geen beleid op)	weidehommel, argusvlinder, rietorchis	n
Steenbreek 2.0 starten. Verbindingen tussen tuinen en aangrenzend openbaar groen. Subsidie op straat/wijk/buurt niveau.	egel, weidehommel, argusvlinder, huismus	n
Inzicht nodig in de effectiviteit van natuur inclusief maatregelen (vogel- en vleermuiskasten: werken ze eigenlijk wel?)	huismus, gierzwaluw	n

3.6 Overige

De overige projecten en maatregelen zijn niet regio-gebonden. Ze kunnen in alle gevallen betrekking hebben op meerdere landschappelijke regio's binnen de provincie. De projecten en maatregelen zijn in de meeste gevallen generiek en op veel locaties in de provincie van toepassing. Ze zijn met name gericht op ontsnippering, aanpassing beheer en communicatie. Er zijn één projectvoorstel en 11 maatregelen bedacht (tabel 3.5). De projecten en maatregelen hebben betrekking op alle icoonsoorten.

Tabel 3.5 Samenvatting van projectvoorstellen en maatregeltipe die niet in een specifieke regio liggen. Per voorstel of maatregel zijn de icoonsoorten benoemd die er mee worden ondersteund. j = concreet projectvoorstel (zie bijlage 1), n = betreft alleen idee voor maatregeltipe.

Projectnaam of maatregeltipe	Icoonsoort	Projectvoorstel (j/n)
Communicatie grote grazers	-	j
Kennisplatform cf Prov.Zeeland	alle icoonsoorten	n
Aanpassen maaibeheer	weidehommel, rietorchis, argusvlinder	n
Natuurinclusieve landbouw	weidehommel,	n

	zandhommel, argusvlinder, patrijs	
Borging beheer in inrichtingsplannen	alle icoonsoorten	n
Variatie in houtige beplanting	-	n
Kleinschalige faunapassages	egel, rugstreepad, otter	n
Afronden NNN (EHS)	alle icoonsoorten	n
Kleinschalige verbindingen	alle icoonsoorten	n
Ecologisch groenbeheer uitdragen: bijgescholen van beheerders, hoveniers, gemeentelijke groenvoorziening. Lobby nodig naar lokale/gemeentelijke politiek	weidehommel, rietorchis, argusvlinder	n
Actief zoneren van recreatie; zodat er ook gebieden zijn waar echt rust en ruimte is	grote stern, roerdomp, purperreiger, gewone zeehond, blauwborst, zwarte stern, kluut, zeearend, otter	n
Oprichten van provinciale werkgroepen, zodat bedenken en uitvoeren van maatregelen veel beter tussen relevante partijen wordt afgestemd. Provincie Zeeland is een goed voorbeeld.	alle icoonsoorten	n

4 Rangschikking en synthese

De projectvoorstellen hebben een heel uiteenlopend karakter. Het aantal icoonsoorten per projectvoorstel varieert sterk (van 0 tot en met 7 icoonsoorten). Ook de schaal (lokaal, regionaal of provinciaal) van de projectvoorstellen wisselt, hoewel de nadruk op lokale projecten ligt. De meeste projectvoorstellen bestaan uit inrichtingsmaatregelen met terugkerend (jaarlijks) beheer.

In tabel 4.1 zijn de realisatie- en beheerkosten weergegeven, voor zover van toepassing en bekend. De projectvoorstellen zijn gerangschikt op basis van de aspecten “passend binnen soortenbeleid”, “niveau van uitwerking” en “ecologisch rendement”. De rangschikking geeft de provincie Zuid-Holland een handelingsperspectief: welke projecten zijn het meest kansrijk om direct te ondersteunen? Welke projecten hebben meer uitwerking nodig? Welke rol kan de provincie vervullen om deze projecten gerealiseerd te krijgen?

Bovenaan in tabel 4.1 staan vier projecten die passen binnen het soortenbeleid (ze voegen iets toe ten opzichte van Natura2000 of NNN), concreet genoeg zijn uitgewerkt en afdoende ecologisch rendement opleveren. Het betreft de volgende projecten:

- Kromme elleboog,
- Weide- en Zandhommel Papendrecht,
- Verlanding sloten Oudeland van Strijen en
- Zandhommel Goeree.

Met de projecten worden soorten geholpen van moerashabitats (roerdomp, noordse woelmuis, bruine kiekendief en bittervoorn/grote modderkruiper) en droge, bloem- en structuurrijke vegetaties voor insecten (weide- en zandhommel).

Vervolgens zijn er 7 projecten die merendeels passen binnen het soortenbeleid maar nog wel de nodige uitwerking behoeven. Het betreft de volgende projecten:

- Moerasparels Zoetermeer,
- Getijdenpark Rotterdam,
- Kreek bij Kuipersveer,
- Nespolder,
- Behoud bloemendijken Hoeksche Waard,
- Samenwerking havenbedrijven en
- Egel in beeld.

De meeste projecten kunnen behoorlijk veel ecologisch rendement voor icoonsoorten opleveren. De mate van aanvullende uitwerking varieert: voor de Kreek bij Kuipersveer zal bijvoorbeeld een haalbaarheidsstudie uitgevoerd moeten worden, voor de Samenwerking havenbedrijven moet eerst gezocht worden naar gezamenlijk draagvlak.

Tot slot zijn er 11 projecten die hoofdzakelijk via andere beleidssporen moeten worden opgepakt. Deze projectvoorstellen liggen bijvoorbeeld binnen Natura 2000 gebieden,

en kunnen beter binnen betreffende gebiedsprocessen en beheerplannen worden opgepakt. Enerzijds omdat het soortenbeleid nadrukkelijk zoekt naar maatregelen buiten bestaande beleidsterreinen, het moet dus echt een aanvulling vormen. Anderzijds omdat sommige projectvoorstellen een effect hebben op instandhoudingsdoelen binnen betreffend Natura 2000 gebied. Een goed voorbeeld daarvan is het verwijderen van duindoornstruweel zodat open zand wordt gecreëerd voor bijvoorbeeld heivlinder. Het duindoornstruweel vormt een beschermd habitatype, en kan dus niet zomaar verwijderd worden.

Tabel 4.1 Rangschikking van projectvoorstellen. Niveau van uitwerking: 1=voorstel is ver uitgewerkt, 2=voorstel heeft nog aanvulling, 3=voorstel heeft nog veel uitwerking nodig. Ecologisch rendement: 0=weinig tot geen, +=enige bijdrage, +=voegt voor meerdere iconsoorten iets toe, +++=veel rendement door ruimtelijke schaal, meerdere iconsoorten.

Project naam	Realisatie kosten (in K €)	Beheerkosten (in K €)	Valt project binnen soortenbeleid?	Niveau van uitwerking (1, 2 of 3)	Ecologisch rendement / duurzame populaties	Opmerkingen
Kromme elleboog	20		ja	1	++	HWL en WSHD samen voorstel laten indienen
Verlanding sloten Oudeland van Strijen	10		ja	1	++	WSHD, SBB en PZH gesprek starten
Zandhommel Goeree	35		ja	1	++	EIS vragen samen met WSHD en SBB aanvraag in te dienen
Weide- en zandhommel Papendrecht	50-100	n.t.b.	ja	1	++	
Moerasparels Zoetermeer	275	15/jr	ja	2	++	nadere uitwerking nodig
Getijdenpark Rotterdam	115	n.t.b.	ja	2	+	deelproject verder laten uitwerken
Kreek bij Kuipersveer	250	n.t.b.	ja	3	+++	gebiedsvisie en haalbaarheidstudie laten uitvoeren; flinke kwaliteitsimpuls mogelijk voor iconsoorten
Nespolder	40	10/jr	binnen NNN, indien eenmalig impuls dan past het wel	2	++	
Behoud bloemendijken Hoeksche Waard		1/ha	deels	2	++	beheer pilot, langdurig beheerkosten financieren past niet in soortenbeleid (opnemen in SNL); provincie overlegt met WSHD
Samenwerking havenbedrijven	n.t.b.	n.t.b.	waarschijnlijk wel	3	++	
Egel in beeld	14		ja	2	0	gaat vooral om creëren van draagvlak
Planuitwerking kustbroedvogels Noordelijke Delta	50		past beter in N2000 traject	2	+++	provincie dringt aan op inbreng in N2000 proces
Eiland voor de kust	n.t.b.	n.t.b.	past beter in N2000 traject	2	+++	provincie dringt aan op inbreng in N2000 proces
Duingraslanden Oostvoorne	35	2/jr	deels	1	++	ligt binnen N2000; verwijderen duindoornstruweel dan issue, dus binnen dat kader regelen
Patrijs in de Geestgronden	128	185/jr	deels	1	++	beheer pilot, vanaf 2022 in nieuw ANLB-pakket opnemen;
Tegengaan bodemdaling	25		deels	3	+++	al veel partijen in dit gebied betrokken, ook financiering
Staelduinse bos	70	n.t.b.	nee	2	+	als bosverjonging leidt tot een mitigatie opgave, dan past de bekostiging daarvan niet binnen iconsoorten beleid
Uitbreiding begrazingsgebied Oostvoornse Meer	20	n.t.b.	nee	2	+	gelegen in N2000, ARK en ZHL samen uitwerken
Wilde hyacint	n.t.b.	n.t.b.	nee	2	+	gebied is gelegen binnen N2000
Zandhagedis Slufter	n.t.b.	n.t.b.	nee	2	+	ligt binnen N2000; verwijderen duindoornstruweel dan issue, dus binnen dat kader regelen
Weidevogelgebied Meerpolder	625	15/jr	nee	1	+	begroting project vrijwel rond, PZH financiert al veel (o.a. met grondruil)
Communicatie grote grazers	30	2/jr	waarschijnlijk	3	0	vragen over begrazingdruk onderling tussen beheerders oplossen
Vlinderlint Ypenburg	n.t.b.	n.t.b.				in 2018 gesubsidieerd
Akkerranden Hoeksche Waard		5/jr			++	project achter de hand houden

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Een inspirerende plenaire sessie met regionale partners heeft veel ideeën opgeleverd over concrete projectvoorstellen en maatregelen.

In 1:1 gesprekken met regionale partners zijn in totaal 24 projectvoorstellen verder uitgewerkt.

In totaal zijn 36 maatregelen geformuleerd die op enigerlei wijze bijdragen aan iconsoorten in Zuid-Holland. Deze ideeën hebben echter niet het niveau van een concreet projectvoorstel.

De meeste iconsoorten zijn in één of meerder projectvoorstellen opgenomen. Uitzondering hierop zijn bruinvis, brandgans, zeearend, spindotterbloem, meervleermuis, kleine zwaan, glassnijder, nachtegaal, groenknolorchis, gierzwaluw, merel en huismus. Deze soorten zijn niet opgenomen in projectvoorstellen.

Icoonsoorten die relatief vaak zijn opgenomen in de projectvoorstellen zijn insecten (weidehommel, zandhommel en heivlinder) en vogels en zoogdieren van moerassen (roerdomp, blauwborst, purperreiger en noordse woelmuis).

Het merendeel van de projectvoorstellen liggen in de regio's klei- en veenweidegebied (9) en kust en duinen (8). In zowel delta en rivier als in stedelijk gebied zijn 3 projectvoorstellen gedaan.

Vier projecten zijn gerangschikt als vrijwel direct uitvoerbaar. Ze dragen bij aan het soortenbeleid, zijn concreet uitgewerkt én dragen bij aan de instandhouding van populaties van iconsoorten.

Er zijn 7 projecten gerangschikt die merendeels passen binnen het soortenbeleid maar nog wel de nodige uitwerking behoeven.

Tot slot zijn er 11 projecten die hoofdzakelijk via andere beleidssporen moeten worden opgepakt. De provincie kan hierin een belangrijke rol vervullen door de voorstellen in te brengen bij relevante gebiedsprocessen of beheerplannen.

5.2 Aanbevelingen

Inhoudelijke aanbevelingen

De groenknolorchis is niet opgenomen in één van de projectvoorstellen. Gezien het belang van de provincie Zuid-Holland voor de landelijke populatie groenknolorchissen, verdient het aanbeveling regionale partners te zoeken die projecten willen initiëren voor deze iconsoort.

Typische soorten van stedelijk gebied zoals merel, huismus en gierzwaluw ontbreken in de projectvoorstellen. Gezien de afnemende landelijk trends van deze soorten, verdient het aanbeveling regionale partners te zoeken die projecten willen initiëren voor deze iconsoort.

Procesmatige aanbevelingen

Het is aan te bevelen om de projecten die direct bijdragen aan het soortenbeleid, concreet zijn uitgewerkt én afdoende ecologisch rendement hebben, direct te ondersteunen in de realisering (zie tabel 4.1). Het gaat om de volgende projecten: Kromme Elleboog, Weide- en Zandhommel Papendrecht, Verlandingsloten Oudeland van Strijen en Zandhommel Goeree.

Van de projectvoorstellen die nog nadere uitwerking behoeven (in meer of mindere mate, zie tabel 4.1), verdient het aanbeveling om de regionale partners daarin actief te stimuleren en te ondersteunen. Zonder actieve ondersteuning bestaat de kans dat goede ideeën verloren gaan.

De provincie heeft een rol in de Natura 2000 beheerplannen. Sommige projectvoorstellen blijken beter binnen beheerplannen van Natura 2000 gebieden te passen dan in het iconsoorten traject. Het is aan te bevelen dat de Provincie Zuid-Holland deze voorstellen actief inbrengt bij de coördinatoren van de Natura 2000-beheerplannen.

Het is aan te bevelen om (bijvoorbeeld) eens per twee jaar een vergelijkbare sessie met regionale partners te doorlopen. Daarin kunnen zowel eerder voorgedragen projecten nieuw leven worden ingeblazen, alsmede compleet nieuwe voorstellen worden ingediend.

6 Literatuur

Brekelmans, F.L.A, B. van den Boogaard & R. van Dijck, 2018. Verslag inspiratiesessie Icoonsoorten Zuid-Holland. Rapportnr. 18-204. Bureau Waardenburg, Culemborg.

Provincie Zuid-Holland, 2019. Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving. Zuid-Holland investeert in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Provincie Zuid-Holland.

Provincie Zuid-Holland, 2019. Uitvoeringsagenda Rijke Groenblauwe Leefomgeving. Intensiveringen 2019. Provincie Zuid-Holland.

Bijlage 1

Overzicht icoonsoorten
Overzicht begeleidende soorten

Iconsoort	Habitat- of Vogelrichtlijn	SNL	Rode Lijst	Trend	Voornaamste landschapstype	Voornaamste regio in Zuid-Holland	Omschrijving leefgebied
Egel		nee		min	bosverbindingen	stedelijke omgeving	groene en bosverbindingen stad en achterland
Rosse vleermuis	HR	nee	R	min	landgoederenlandschap en plassen	kust en duinen	oude bossen met voldoende oude bomen en grote waterpartijen
Meervleermuis	HR	nee			strand en duinlandschap en plassen	klei- en veenweidegebieden	grote open wateren, weinig of geen verlichting, verbinding plassen en duingebied
Noordse woelmuis	HR	nee	R	min	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	rietmoeras in de delta en grote veenmoeras, verbindingen van belang
Konijn		nee		instabiel	strand en duinlandschap	kust en duinen	iconsoort van alleen het duingebied (belangrijke beheerder)
Otter	HR	nee	R	plus	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	helder visrijk water, voldoende dekking, robuuste verbindingen
Bever	HR	nee	R	plus	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	iconsoort alleen van het rivierengebied
Gewone zeehond		nee			Noordzee	delta en rivieren	visrijk Noordzee en delta, zandplaten, rust en ruimte
Bruinvis		nee			Noordzee	kust en duinen, delta en rivieren	visrijk Noordzee, rust en ruimte
Kleine zwaan	VHR	nee		min/plus	veenweidelandschap en buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren, klei- en veenweidegebieden	wintervogels, grasland en akkers, veenweide en delta, rust en ruimte
Purperreiger	VHR	ja	R	plus	buitendijks en veenweidelandschap en plassen	klei- en veenweidegebieden	veenmoeras, grote kolonies, rijke poldersloten in ruime omgeving
Roerdomp	VHR	ja	R	min	buitendijks en veenweidelandschap en plassen	klei- en veenweidegebieden	veenmoeras, rust en ruimte, voldoende oud riet
Zeearend	VHR	ja	R	plus	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	ruuwe natuur, rivieren en delta, rust en ruimte
Patrijs	VHR	ja	R	min	bollenland, droogmakerijen en zeekeilandschap	klei- en veenweidegebieden	akkervogel, kleinschalig, dekking, voldoende voedsel
Grutto	VHR	ja	R	min	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	weidevogel, rust en ruimte, vochtig grasland, kleine moerasjes
Kluut	VHR	ja		stabiel	buitendijks natuurlandschap	delta, klei- en veenweidegebieden	pioneersoort, kleine stukken, overal in de provincie
Grote stern	VHR	ja	R	min	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	pioneersoort, in grote kolonies, eilanden, verbinding met de zee
Zwarte stern	VHR	nee	R	min	veenweidelandschap en plassen	klei- en veenweidegebieden	brede sloten met vegetaties, oostelijke veenweide, veel insecten
Steenuil	VHR	ja	R	min	veenweidelandschap	kust en duinen, klei- en veenweidegebieden	boerderijstroken, kleine elementen
Nachtegaal	VHR	ja	R	min	strand en duinlandschap en buitendijks rivierlandschap	kust en duinen	rijk duinstruweel en vochtige bossen langs de rivieren
Blauwborst	VHR	ja	R	plus	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	ruigte en riet, zowel droog als nat
Merel	VHR	nee		min	bebouwd gebied	stedelijke omgeving	iconsoort van het stedelijke groen
Huismsus	VHR	ja	R	min	bebouwd gebied	stedelijke omgeving	bebouwing, nestgelegenheid, schuilbosjes, klein groen
Gierzwaluw	VHR	ja	R	min	bebouwd gebied	stedelijke omgeving	bebouwing, nestgelegenheid
Boomklever	VHR	ja		plus	landgoederenlandschap	kust en duinen	oude bossen en voldoende oude loofbomen
Rugstreeppad	HR	nee		stabiel	strand en duinlandschap, droogmakerijen en veenweidelandschap	kust en duinen, delta en rivieren	vochtige duinvalleien, kwelgebieden, pionier situaties
Zandhagedis	HR	nee		plus	strand en duinlandschap	kust en duinen	zandige plekken, afwisselende duinvegetatie
Bittervoorn		nee		stabiel	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	heldere sloten met rijke waterplanten en helofieten
Zalm	HR	nee	R	slecht	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	grote rivieren, verbinding met de zee
Steur	HR	nee	R	slecht	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	grote rivieren, verbinding met de zee
Argusvlinder		ja	R	min	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	bloemrijke bermen, veenweide en recreatiegebied
Heivlinder		ja	R	min	strand en duinlandschap	kust en duinen	bloemrijk en zandig duin
Zandhommel		nee	R	min	buitendijks natuurlandschap	delta en rivieren	Haringvliet, 95% van de populatie, bloemrijke delta
Weidehommel		nee		stabiel	bebouwd gebied	stedelijke omgeving	bloemrijke tuinen, bermen, stad en achterland
Glassnijder		ja		plus	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	heldere sloten met rijke waterplanten en helofieten
Groene glazenmaker (Spin) dotterbloem	HR	ja	R	min	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	heldere sloten met veel krabbenscheer, zoet veenweidegebied
Rietorchis(groep)		ja		stabiel	veenweide en buitendijks rivierlandschap	klei- en veenweidegebieden, delta en rivieren	natuurvriendelijke overs, moerasstroken, rivierbossen met getijde
Rietorchis(groep)		ja		stabiel	veenweidelandschap	klei- en veenweidegebieden	schraalland
Groenknolorchis	HR	ja	R	stabiel	strand en duinlandschap	kust en duinen, delta en rivieren	topnatuur schraalland
Wilde Hyacint		ja		stabiel	landgoederenlandschap	kust en duinen	stintzenplnten, landgoederen, binnenduinos

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde icoonsoort	Landschap/biotoop
gewone pad	amfibie	egel (verbinding stad achterland)	stad
groene kikkers	amfibie	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
heikikker	amfibie	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
kamsalamander	amfibie	rivierdijken	water en oevers
rugstreeppad	amfibie	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	water en pioneer
bergeend	broedvogels	kluut (pioneer kust en binnenland)	zandige platen
blauwborst	broedvogels	blauwborst (ruigte)	ruigte
blauwe reiger	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
boerenzwaluw	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
bontbekplevier	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pioneer
boomklever	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
boomleeuwerik	broedvogels	konijn (duingrasland)	duingrasland
boomvalk	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
bosrietzanger	broedvogels	blauwborst (ruigte)	ruigte
bosuil	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
braamsluiper	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
bruine kiekendief	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
cettis zanger	broedvogels	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
dodaars	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
dwergstern	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pioneer
fitis	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
fluitier	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
fuut	broedvogel / wintervogel	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
gekraagde roodstaart	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
gele kwikstaart	broedvogels	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
geoorde fuut	broedvogels	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	duinplassen
gierzwaluw	broedvogels	huismus (stad)	stad
glanskop	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
goudhaantje	broedvogels	naaldbos	naaldbos
goudvink	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
grasmus	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
graspieper	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en akker
grauwe vliegenvanger	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
grote karekiet	broedvogels	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
grote stern	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pioneer
grutto	broedvogels	grutto (grasland)	grasland agr
houtsnip	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
huismus	broedvogels	huismus (stad)	stad
huiszwaluw	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
ijsvogel	broedvogels	waterkwaliteit	water en oevers
kerkuil	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
kievit	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en akker
kleine barsijs*	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
kleine bonte specht	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
kleine karekiet	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
kleine plevier	broedvogels	kluut (pioneer kust en binnenland)	pioneer
kleine zilverreiger	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pioneer
krooneend	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	waterkwaliteit
kluut	broedvogel / wintervogel	kluut (pioneer kust en binnenland)	pioneer
kneu	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
koekoek	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
kuifmees	broedvogels	naaldbos	naaldbos
kwak*	broedvogels	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
kwartel	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en akker
kwartelkoning	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	nat grasland

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde icoonsoort	Landschap/biotoop
lepelaar	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	veenmoeras
matkop	broedvogels	zeearend rivierenlandschap	vochtig bos
middelste zaagbek	broedvogel / wintervogel	grote stern pionierdelta	delta pionier
nachtegaal	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
oeverzwaluw	broedvogels	zeearend (rivierenlandschap)	rivier
ooievaar	broedvogels	merel hommel (natuur in de stad)	stad
patrijs	broedvogels	patrijs (akkers)	akkers
porseleinhoen	broedvogels	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
purperreiger	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
putter	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
raaf	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
ransuil	broedvogels	grutto (grasland)	bosjes
rietgors	broedvogels	blauwborst (ruigte)	ruigte
rietzanger	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
ringmus	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
roerdomp	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
roodborsttapuit	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	duin
scholekster	broedvogel / wintervogel	grutto (grasland)	grasland en akker
slechtvalk	broedvogel / wintervogel	merel hommel (natuur in de stad)	stad
slobeend	broedvogel / wintervogel	grutto (grasland)	grasland en water
snor	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
spotvogel	broedvogels	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
spreeuw	broedvogels	huismus (stad)	stad
sprinkhaanzanger	broedvogels	blauwborst (ruigte)	ruigte
steenuil	broedvogels	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
strandplevier	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pionier
tafeleend	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
tapuit*	broedvogels	konijn (duingrasland)	duingrasland
torenvalk	broedvogels	grutto (grasland)	grasland agr
tureluur	broedvogel / wintervogel	grutto (grasland)	grasland agr
veldleeuwerik	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en akker
visarend*	broedvogels	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
visdief	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en water
waterhoen	broedvogels	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
waterral	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
watersnip	broedvogel / wintervogel	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
wielewaal	broedvogels	boomklever (oud bos)	oud bos
woudaapje*	broedvogels	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
wulp	broedvogel / wintervogel	rietorchis (schraalland)	schraalland
merel	broedvogels	merel (tuinen)	stad
zanglijster	broedvogels	merel hommel (natuur in de stad)	stad
zeearend*	broedvogel / wintervogel	zeearend (rivierenlandschap)	rivieren
zomertaling	broedvogels	grutto (grasland)	grasland en sloten
zwarte mees	broedvogels	naaldbos	naaldbos
zwarte roodstaart	broedvogels	huismus (stad)	stad
zwarte stern	broedvogels	groene glazenmaker (veensloten)	waterkwaliteit
zwartkopmeeuw	broedvogels	grote stern pionierdelta	delta pionier
aardbeivlinder*	dagvlinders	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
argusvlinder	dagvlinders	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
bruin blauwtje	dagvlinders	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
bruin zandoogje	dagvlinders	konijn (duingrasland)	duingrasland

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde icoonsoort	Landschap/biotop
duinparelmoervlinder*	dagvlinders	konijn (duingrasland)	duingrasland
eikenpage	dagvlinders	boomklever (oud bos)	oud bos
bruine eikenpage*	dagvlinders	nachtegaal (struweel, overgang)	duin
groot dikkopje	dagvlinders	blauwborst (ruigte)	ruigte
heivlinder	dagvlinders	konijn (duingrasland)	duingrasland
hooibeestje	dagvlinders	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
icarusblauwtje	dagvlinders	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
keizersmantel	dagvlinders	duinstruweel	duinstruweel
kleine parelmoervlinder	dagvlinders	konijn (duingrasland)	duingrasland
kleine vuurvvlinder	dagvlinders	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
koevinkje	dagvlinders	duinstruweel	duinstruweel
landkaartje	dagvlinders	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
oranjetip	dagvlinders	nachtegaal (struweel, overgang)	struwelen overgang
zilveren maan *	dagvlinders	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
azuurwaterjuffer	libellen	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
beekrombout	libellen	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
bloedrode heidelibel	libellen	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
bruine glazenmaker	libellen	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
bruine korenbout	libellen	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
geelvlekheidelibel	libellen	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
gevlekte witsnuitlibel	libellen	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
glassnijder	libellen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
groene glazenmaker	libellen	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
grote keizerlibel	libellen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
grote roodoogjuffer	libellen	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
pantserjuffer	libellen	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
plasrombout	libellen	rivier	water en oevers
rivierrombout	libellen	rivier	water en oevers
smaragdlibel	libellen	rivier	water en oevers
variabele waterjuffer	libellen	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
vroege glazenmaker	libellen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
watersnuffel	libellen	waterkwaliteit	duin
weidebeekjuffer	libellen	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
zwervende heidelibel	libellen	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
tonghaarmuts	mossen	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
nauwe korfslak	overig	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
platte schijfhoren	overig	groene glazenmaker (veensloten)	sloten en oevers
gestreepte waterroofkevel	overig	veenmoeras	veenmoeras
zandhommel	overig	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
moshommel	overig	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
steenhommel	overig	merel hommel (natuur in de stad)	stad
weidehommel	overig	merel hommel (natuur in de stad)	stad
metselbij (groep)	overig	merel hommel (natuur in de stad)	stad
aardaker	planten	patrijs (akkers)	akkers
akkerandoorn	planten	patrijs (akkers)	akkers
argimonie	planten	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
bittere veldkers	planten	zeearend (rivierenlandschap)	rivieren
blauwe knoop	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
blauwe waterereprijs	planten	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
blauwe zeedistel	planten	grote stern pionierdelta	duin
bosanemoon	planten	boomklever (oud bos)	oud bos
buntgras	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
cichorei	planten	merel hommel (natuur in de stad)	oude muren
dopheide	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
dotterbloem	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
drijvend fonteinkruid	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
duinroos	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde icoonsoort	Landschap/biotoop
duinviooltje	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
egelantier	planten	duinstruweel	duinstruweel
galigaan	planten	veenmoeras	veenmoeras
gewone koekoeksbloem	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
groenknolorchis	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
groot blaasjeskruid	planten	groene glazenmaker (veensloten)	waterkwaliteit
groot nimfkruid	planten	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivierwateren
groot streepzaad	planten	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
grote pimpernel	planten	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
harig wilgenroosje	planten	blauwborst (ruigte)	ruigte
heelblaadjes	planten	patrijs (akkers)	akkers
heemst	planten	brkiek noordse woelmuis rivier	delta ruigte
hondskruid	planten	konijn (duingrasland)	vochtige duinvallei
herfstschroeforchis	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
kegelsilene	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
klein slijkgras	planten	grote stern pionierdelta	delta pionier
kleine klaver	planten	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
klokjesgentiaan	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
krabbenscheer	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
kranswieren (groep)	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
kruisbladgentiaan	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
lamsoor	planten	grote stern pionierdelta	delta pionier
lidsteng	planten	waterkwaliteit	waterkwaliteit
melkkruid	planten	grote stern pionierdelta	delta pionier
melkviooltje	planten	groene glazenmaker (veensloten)	schraalland
moerasgamber	planten	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
moerasrolklaver	planten	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
moerasspirea	planten	blauwborst (ruigte)	ruigte
moeraswespenorchis	planten	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
muurbloem	planten	merel hommel (natuur in de stad)	oude muren
muurvaren	planten	merel hommel (natuur in de stad)	oude muren
nachtsilene	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
oorsilene	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
parnassia	planten	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtige duinvallei
pinksterbloem	planten	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
poelruit	planten	blauwborst (ruigte)	ruigte
rietorchis (groep)	planten	rietorchis schraalland	schraalland
rivierfonteinkruid	planten	brkiek noordse woelmuis rivier	rivieren
rode bremraap	planten	zeearend (rivierenlandschap)	rivierduin
rode klaver	planten	grutto (grasland)	grasland
ronde zonnedaauw	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
rood guichelheil	planten	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
rozenkransje	planten	konijn (duingrasland)	duingrasland
spindotter	planten	zeearend (rivierenlandschap)	rivieren
steenbreekvaren	planten	merel hommel (natuur in de stad)	oude muren
stinzenplanten (groep)	planten	boomklever (oud bos)	oud bos
tongvaren	planten	merel hommel (natuur in de stad)	oude muren
teer guichelheil	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
veenmosorchis	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
veenmossen (groep)	planten	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
veldsalie	planten	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
waterpunge	planten	zeearend rivierenlandschap	vochtig bos
waterviolier	planten	groene glazenmaker (veensloten)	waterkwaliteit
wilde hyacint	planten	boomklever (oud bos)	oud bos
wilde marjolein	planten	zandhommel (bloemdijken delta)	dijken
zeekraal (groep)	planten	grote stern pionierdelta	delta pionier
zeeraket	planten	grote stern pionierdelta	duin
zeevetmuur	planten	grote stern pionierdelta	delta pionier
zilte watterranonkel	planten	rugstreeppad (vochtig duinvallei)	vochtig duinvallei
zulte	planten	grote stern pionierdelta	delta

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde iconsoort	Landschap/biotoop
zomereik	bomen	boomklever (oud bos)	oud bos
ringslang	reptiel	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
zandhagedis	reptiel	konijn (duingrasland)	duingrasland
blauwvleugelsprinkhaan	sprinkhaan	konijn (duingrasland)	duingrasland
bramensprinkhaan	sprinkhaan	zeearend (rivierenlandschap)	vochtig bos
duinsabelsprinkhaan	sprinkhaan	konijn (duingrasland)	duingrasland
gouden sprinkhaan	sprinkhaan	zeearend (rivierenlandschap)	bloemrijk grasland
greppelsprinkhaan	sprinkhaan	zeearend (rivierenlandschap)	bloemrijk grasland
knopsrietje	sprinkhaan	konijn (duingrasland)	duingrasland
kustsprinkhaan	sprinkhaan	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
moerassprinkhaan	sprinkhaan	groenknolorchis (schraalland)	schraalland
ratelaar	sprinkhanen	argusvlinder (bloemrijk grasland)	bloemrijk grasland
wekkertje	sprinkhanen	rietorchis (schraalland)	bloemrijk grasland
veenmol	krekelachtige	rietorchis (schraalland)	bloemrijk grasland
bittervoorn	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
driedoornige stekelbaars	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	stad, grasland
elft*	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
Europese meerval	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
flint	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
grote modderkruiper	vissen	zeearend rivierenlandschap	water en oevers
kleine modderkruiper	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	grasland
houting	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
barbeel	vissen	zeearend rivierenlandschap	rivieren
croeskarper	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
kwabaal*	vissen	groene glazenmaker (veensloten)	rivieren
riverprik	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
rivierdonderpad	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
snoek	vissen	bittervoorn (basiswaterkwaliteit)	water en oevers
steur*	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
vetje	vissen	groene glazenmaker (veensloten)	water en oevers
zalm	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
zeeprik	vissen	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
brandgans	wintervogels	grutto (grasland)	grasland en akker
goudplevier	wintervogels	grutto (grasland)	grasland en akker
grote zaagbek	wintervogels	brkiek noordse woelmuis rivier	winter
kleine zwaan	wintervogels	grutto (grasland)	grasland en akker
kolgans	wintervogels	grutto (grasland)	grasland en akker
middelste zaagbek	wintervogels	grote stern pionierdelta	delta pionier
nonnetje	wintervogels	zalm (rivier verbinding zoet-zout)	rivieren
pijlstaart	wintervogels	grote stern pionierdelta	delta pionier
rietgans	wintervogels	patrijs (akkers)	akkers
roodkeelduiker	wintervogels	grote stern pionierdelta	Noordzee
rosse grutto	wintervogels	grote stern pionierdelta	zandplaten en zee
rotgans	wintervogels	grote stern pionierdelta	zandplaten en zee
smient	wintervogels	grutto (grasland)	grasland
wulp	wintervogels	grutto (grasland)	grasland en akker
zilverplevier	wintervogels	grote stern pionierdelta	zandplaten en zee
zwarte zee-eeend	wintervogels	grote stern pionierdelta	Noordzee
bever	zoogdier	zeearend (rivierenlandschap)	rivieren
boomarter	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
bruinvis	zoogdier	grote stern pionierdelta	Noordzee
bunzing	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
das	zoogdier	rivier	bos
dwergmuis	zoogdier	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
dwergpspitsmuis	zoogdier	groenknolorchis schraalland	schraalland
eekhoorn	zoogdier	boomklever (oud bos)	oud bos

Begeleidende soort	Soortgroep	Gekoppelde icoonsoort	Landschap/biotoop
egel	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
franjestart	zoogdier	boomklever (oud bos)	oud bos
gewone dwergvleermuis	zoogdier	huismus (stad)	stad
gewone zeehond	zoogdier	zandplaten en zee	zandplaten en zee
grijze zeehond	zoogdier	zandplaten en zee	zandplaten en zee
grootoorvleermuis	zoogdier	boomklever (oud bos)	oud bos
hermelijn	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
konijn	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
laatvlieger	zoogdier	steenuil (kleinschalig agrarisch)	kleinschalig landbouw
meervleermuis	zoogdier	huismus (stad)	stad
noordse woelmuis	zoogdier	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
otter	zoogdier	brkiek noordse woelmuis rivier	rietmoeras
ree	zoogdier	duinstruweel	bos
rosse vleermuis	zoogdier	boomklever (oud bos)	oud bos
rosse woelmuis	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad
ruige dwergvleermuis	zoogdier	huismus (stad)	stad
waterspitsmuis	zoogdier	purperreiger roerdomp rietmoeras	rietmoeras
watervleermuis	zoogdier	boomklever (oud bos)	oud bos
wezel	zoogdier	egel (verbinding stad achterland)	stad

Bijlage 2

Factsheets projectvoorstellen

Projectvoorstel(len) Planuitwerking Kustbroedvogels Noordelijke Delta	
Initiatiefnemer:	DPM / Bureau Waardenburg
Beoogd doel:	Robuustere populaties kustbroedvogels in de Delta
Icoonsoort(en):	grote stern, kluut (begeleidende soorten dwergstern, visdief, strandplevier, scholekster)
Beknopte omschrijving:	<p>Kustbroedvogels gebruiken in volledig natuurlijke systemen verschillende gebieden om er te broeden, afhankelijk van de beschikbaarheid van geschikt broedbiotoop. In natuurlijke kustsystemen veranderen die biotopen voortdurende van locatie, dit hoort bij het dynamische karakter van betreffend ecosysteem. De kust en de Delta in Nederland is echter op allerlei manieren aangepast, waardoor natuurlijke dynamiek sterk is afgenomen. Kustbroedvogels zijn grotendeels afhankelijk geworden van stationaire plekken om er te broeden. Omdat de natuurlijke dynamiek op deze plekken is gereduceerd, is vegetatiesuccessie een probleem. Over tijd groeit het dicht, het wordt dan ongeschikt voor kustbroedvogels. Daarnaast is predatie van m.n. ratten een probleem. Ook dit hangt samen met een beperkte dynamiek: eilanden, zandplaten, schorren en kwelders worden met toenemende successie steeds geschikter voor (grond)predatoren.</p> <p>Er zijn verschillende ideeën om kustbroedvogels in de (noordelijke) Delta te ondersteunen:</p> <p>1) In de zuidelijke Delta (Wester- en Oosterschelde) is eerder het "7-eilanden plan" uitgewerkt. Dit principe kan ook toegepast worden op de noordelijke Delta (incl. de Voordelta). Het 7-eilanden plan gaat uit van het aanbieden van afdoende broedgebieden, verspreidt over de zuidelijke Delta. Als condities in het ene gebied in een bepaald jaar ongunstig zijn, dan kunnen vogels in een robuust netwerk makkelijk uitwijken naar andere gebieden. In het verleden is al eens een rapport opgesteld met een vergelijkbare aanpak voor de noordelijke Delta (Kustbroedvogels in de noordelijke Deltagebied. Ontwikkelingen, knelpunten en potenties. Meininger, Arts en van Swelm, 2000). Dit rapport behoeft een update, zodat een analyse van kansen is gebaseerd op de huidige situatie. Een mix van maatregelen gericht op de korte en lange termijn verdient de aanbeveling: als er plots grote budgetten</p>

	<p>beschikbaar komen (zoals het Droomfonds), dan kunnen grotere projecten worden gerealiseerd die op langere termijn toekomstbestendig blijven.</p> <p>2) De reproductie van Scholeksters in de Delta is heel erg laag, m.n. door predatie. Ook landelijk gaat het niet goed met scholeksters. Binnen de Delta is er alleen op de Maasvlakte en in het Sloe-gebied is afdoende reproductie. Initiatieven op de Maasvlakte voor behoud en bescherming van kustbroedvogels, zouden zich ook moeten richten op scholeksters.</p> <p>3) Het verdient aanbeveling aan te sluiten bij het kustbroedvogelproject van Vogelbescherming, wat zich onder andere richt op handhaving en voorlichting door vrijwilligers in beschermde gebieden. Voorkomen dat mensen (bewust of onbewust) afgesloten gebieden betreden is vooral van belang voor grondbroedende (kust)vogels. Nesten en kolonies kunnen snel verstoord raken, en inzet van vrijwilligers is een goed middel om arbeidsintensieve handhaving te ondersteunen.</p>
Locatie:	Noordelijke Delta (Grevelingen, Haringvliet, Voordelta, Maasvlakte I en II en binnendijkse gebieden op Schouwen-Duivenland, Goeree en vaste land tussen Oostvoorne en Numansdorp).
Benodigde partners:	Verschillende overheden, terreinbeheerders, waterschappen, Rijkswaterstaat etc.
Randvoorwaarden succes:	Integrale samenwerking tussen verschillende (publiek-private) partijen
Realisatiekosten:	Variërend, afhankelijk van schaal van de projecten. Het opstellen van een integraal plan voor de noordelijke Delta: EU 50.000.
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	onbekend
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Faciliteren dat partijen bij elkaar komen om allereerst te beginnen met opstellen integraal plan voor de noordelijke Delta.

Projectvoorstel Getijdenpark Rotterdam	
Initiatiefnemer:	ARK (Esther Blom en Leo Linnartz)
Beoogd doel:	Versterking van onderwaterhabitat in Getijdenpark Rotterdam
Icoonsoort(en):	zalm, steur, spindotterbloem, bever, otter, noordse woelmuis
Beknopte omschrijving:	<p>In het kader van het regionale programma Rivier als getijdenpark worden langs de Nieuwe Maas projecten uitgevoerd. Getijdenparken laten zien hoe stad, haven, natuur en recreatie samen kunnen gaan en tot vitale en aantrekkelijke gebieden leiden. Ze dragen bij aan natuurwaarden, waterkwaliteit en waterveiligheid.</p> <p>Het programma richt zich voornamelijk op projecten op land. Aan het systeem onder water wordt nog weinig aandacht besteed. Toch liggen juist daar grote kansen voor natuur en communicatie. Daarbij kan worden gedacht aan het plaatsen van structuren onder water die als schuilplaats of substraat gebruikt kunnen worden, zoals boomstammen (rivierhout) of kunstmatige elementen. Ook het verder 'verzachten' van de overgang tussen water en harde oeverbeschouwing biedt nog volop kansen voor natuur en soorten als spindotterbloem.</p>
Locatie:	Locaties die in aanmerking komen zijn bijvoorbeeld de Keilehaven, Maashaven, de Maasoever en het Eiland van Brienenoord.
Benodigde partners:	ARK, overige partners programma Rivier als getijdenpark zoals de gemeente Rotterdam, Haven van Rotterdam, RWS, Provincie Zuid-Holland en Zuid-Hollands Landschap
Randvoorwaarden succes:	Realisatie gebieden in ontwikkeling (waar deze aanvullende maatregelen zullen plaatsvinden) Draagvlak voor deze maatregelen bij andere partners
Realisatiekosten:	Rivierhout: 20,000 euro voor 5 bomen in 3 bekken incl verankering Vooronderzoek naar bouwen met bagger: 20,000 euro Aanleg van 1 getijdenpoel: 30,000 euro Verdere uitwerking zachte oever voor 2 gebieden: 30,000 euro Beleving en educatie: 15,000 euro Totaal: 115,000 euro

Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	2,000 euro per jaar (door de andere partners te dekken)
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	De provincie is al partner in het Rivier als Getijdenparken en draagt zo al bij aan getijdenparken. Deze extra maatregelen zijn bedoeld voor specifieke maatregelen onder water en dragen bij aan specifieke plant- en diersoorten.

Projectvoorstel Eiland voor de kust	
Initiatiefnemer:	ARK (Leo Linnartz en Esther Blom)
Beoogd doel:	broedlocatie grote stern, rustplaats zeehonden
Icoonsoort(en):	grote stern, gewone zeehond
Beknopte omschrijving:	Voorstel baggermateriaal uit eurogeul hergebruiken voor vast vogeleiland. Mengsel van allerlei deeltjes, van heel fijn tot heel grof. Daar is aan gerekend en gedaan, diverse haken en ogen, maar idee blijft prima. Hoe permanent te maken in de vorm van een baggerstort? Voor een deel wordt het materiaal geogst, het grove materiaal wordt gebruikt als (bouw)zand. Deels wordt het te ver buitengaats gebracht.
Locatie:	Voordelta
Benodigde partners:	Rijkswaterstaat als initiatiefnemer, eventueel in samenwerking met havenbedrijf. Wat zou rol van Ark kunnen zijn? kritisch meedenken, natuurbelang en kustveiligheidsbelang. Leo heeft zandmotor na oplevering gemonitord. Meeste onderzoek was fundamenteel en ging o.a. over zandstromen.
Randvoorwaarden succes:	ntb
Realisatiekosten:	ntb
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	ntb
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	ntb

Projectvoorstel Behoud bloemendijken Hoeksche Waard

Initiatiefnemer:	Hoeksche Waard Landschap
Beoogd doel:	Behoud en herstel van bloemendijken in de Hoeksche Waard
Icoonsoort(en):	Patrijs, Argusvlinder, Agrimonie
Beknopte omschrijving:	<p>Het optimaliseren van het maaibeheer van dijkwalen. Het komt er op neer dat het maaibeheer gefaseerd uitgevoerd moet worden, en niet alles op één moment kaal maaien. De overlevingskansen voor bijvoorbeeld argusvlinder zijn dan klein. Door plekken te sparen hebben de (halfvolgroeide) rupsen een grotere kans de winter door te komen.</p> <p>De maatregel houdt tevens in dat struiken en struweel gesnoeid en/of afgezet moet worden. Omdat patrijs veel gebruikmaakt van de dekking die deze struiken/struweel bieden, moet de maatregel gefaseerd worden uitgevoerd.</p>
Locatie:	In de Hoeksche Waard, diverse dijken. Voorstel voor specifieke dijktrajecten moet HWL intern nog bespreken en over beslissen.
Benodigde partners:	HWL en WSHD (waterschap)
Randvoorwaarden succes:	Botanische beheerpakketten cruciaal
Realisatiekosten:	geen
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	800 - 1000 EU per ha
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Inzetten beleidswijziging, daarin WSHD laten volgen

Projectvoorstel Argusvlinder Kromme elleboog	
Initiatiefnemer:	Hoeksche Waard Landschap
Beoogd doel:	Optimaliseren dynamische waterplas(sen)
Icoonsoort(en):	Roerdomp, grote karekiet, purperreiger, noordse woelmuis, blauwborst, snor, libellen soorten
Beknopte omschrijving:	<p>Het plaatsen van een stuw bij een bestaande (reeds eerder voor natuur ingerichte) plas. Door het plaatsen van een stuw kan een eigen peilbeheer worden toegepast. Doel is het waterpeil iets op te zetten, en er voor te zorgen dat het in de zomer minder snel droog komt te staan.</p> <p>Voorts is er rondom de plas steeds meer sprake van wilgenopslag. Dit zou (deels) verwijderd moeten worden. Zonder sanering daarvan gaat wilg teveel domineren.</p> <p>Met de maatregel wordt beoogd de huidige natuurwaarden te behouden. Indien de plas te vaak droogvalt in de zomer, dan groeit de plas dicht. Dit is ongewenst.</p> <p>Let op: het gebied is eerder ingericht met als naam project "Argusvlinder", maar betreft een gebied met ruige graslanden en een plas omzoomd door riet, ruigte en wilgen. Onderhavig projectvoorstel heeft dus geen betrekking op de argusvlinder.</p>
Locatie:	De "Kromme elleboog" in de Hoeksche Waard
Benodigde partners:	WSHD (waterschap), gemeente Hoeksche Waard en HWL
Randvoorwaarden succes:	
Realisatiekosten:	- 10.000 EU (plaatsen stuw, evt. met zonnepaneel) - 10.000 EU (verwijderen wilgen)
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	De beheerder is WSHD (waterschap), dus bij voorkeur laten opnemen in hun beheerplan. Vergt maken van afspraken.
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Steun verwerven bij WSHD

Project Kreek bij Kuipersveer	
Initiatiefnemer:	HWL
Beoogd doel:	Nieuwe krekennatuur
Icoonsoort(en):	Moerasvogels, noordse woelmuis, libellen, natte verbindingzone
Beknopte omschrijving:	<p>Het inrichten van natte natuur langs een bestaande waterloop. Dit was vroeger een krekensysteem, maar is al sinds lange tijd genormaliseerd. Mogelijkheden om oude krekensysteem te herstellen: door grondverzet weer meanders en flauwe oevers creëren. Grondaankoop, grondverzet, kunstwerken, inrichting.</p> <p>Overigens: een deel van de waterloop aanpakken is ook waardevol! Inzetten op het volledige traject is uiteraard veel omvangrijker en dus lastiger.</p>
Locatie:	Kreek tussen Kuipersveer en Blaaksedijk
Benodigde partners:	WSHD, boeren, HWL
Randvoorwaarden succes:	Verwerven van grond essentieel
Realisatiekosten:	Waarschijnlijk ettelijke 100.000-en EU's.
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	Maaien van watervoerend deel watergang. Gefaseerd terugzetten van rietopslag, zeker als houtige gewassen gaan domineren. Moet via regulier beheer WSHD, i.c.m. inzet vrijwilligers (?)
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Ondersteuning om gebiedsproces op te starten. Grondaankopen complex proces.

Projectvoorstel Nespolder	
Initiatiefnemer:	Jasper Ohm (Zuid-Hollands Landschap)
Beoogd doel:	Kwaliteitsimpuls rietmoeras, ruigte en plasdras
Icoonsoort(en):	Purperreiger, roerdomp, blauwborst, zwarte stern, grutto
Beknopte omschrijving:	<p>De Nespolder is een veenweidegebied in beheer en eigendom bij het Zuid-Hollands Landschap. In het gebied zijn inrichtingsmaatregelen getroffen, maar er is nog ruimte voor verdere verbetering. Concreet gaat het om:</p> <ul style="list-style-type: none"> het verder versterken en robuust maken van het watersysteem in het noordelijke deel, zodat de moerasvorming goed op gang komt als leefgebied voor purperreiger, blauwborst, roerdomp en woudaap. Hiervoor is het duurzaam mogelijk maken van peilopzet noodzakelijk Het uitbreiden van het rietmoeras, zodat het bestaande broedgeval van de purperreiger uitgebreid kan worden naar een kolonie. Dit pakt ook gunstig uit voor de andere genoemde moerasvogels De doorstroming in de plasdras in het zuidelijke deel van het gebied verbeteren, zodat de waterkwaliteit ook tijdens warme zomers op orde blijft. Dit is gunstig voor zwarte stern en grutto Het beheer van de ruigtes in het hele gebied optimaliseren en aanleg van bloemrijke vegetaties voor insecten als voedingsbron voor de bestaande zwarte stern kolonies en de grutto. Op aanliggende randpercelen in Polder Den Hoek ook inzetten op verschaling en overgang naar bloem- en kruidenrijke vegetatie als voeding voor de zwarte stern en grutto
Locatie:	De locatie betreft de Nespolder nabij Bergambacht, het gebied heeft een oppervlakte van ongeveer 40 hectare

	
Benodigde partners:	Zuid-Hollands Landschap
Randvoorwaarden succes:	Het robuust maken van het watersysteem
Realisatiekosten:	€30k - €40k
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	€5k - €10k
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Financieel en ondersteuning voor de aanvraag van een peilafwijking bij het Hoogheemraadschap Schieland en de Krimpenerwaard

Projectvoorstel Veevorming	
Initiatiefnemer:	ARK (Leo Linnartz en Esther Blom)
Beoogd doel:	Veevorming
Icoonsoort(en):	Purperreiger, otter, bever, groene glazenmaker
Beknopte omschrijving:	<p>Bodemdaling vormt een probleem in veengebieden en wordt veroorzaakt door oxidatie van veen als gevolg van waterpeilverlaging. Daardoor komen CO₂ en nutriënten vrij, dit laatste kan de waterkwaliteit negatief beïnvloeden. Natuurwaarden samenhangend met het veenweidelandschap kunnen als gevolg van bodemdaling in het geding komen. In enkele gebieden, waaronder grote delen van de Krimpenerwaard, vormt bodemdaling een actueel probleem.</p> <p>ARK heeft een visie opgesteld voor Noord-Holland, waarin het stimuleren van de veenopbouw één van de aandachtspunten is. De kennis die daarmee is opgedaan kan worden toegepast in een pilotproject in Zuid-Holland, dat bij succes als vliegwiel kan dienen voor opschaling.</p> <p>Het project is gericht op vinden van juiste proeflocaties, ontwerp van het proefproject, het vinden van de juiste partners, het vinden van financiering.</p>
Locatie:	heel Zuid-Holland
Benodigde partners:	ARK Zuid-Hollands Landschap Natuurmonumenten LTO
Randvoorwaarden succes:	Bodemdaling en CO ₂ uitstoot hoog op de politieke agenda Vernatting en veenontwikkeling bij de provincie geen taboe-onderwerpen
Realisatiekosten:	Visieontwikkeling: 5K Inventarisatie kansen: 5K Ontwerp proefproject: 10K Partners en financiering zoeken: 5K Totaal: 25K
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	-
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	20K

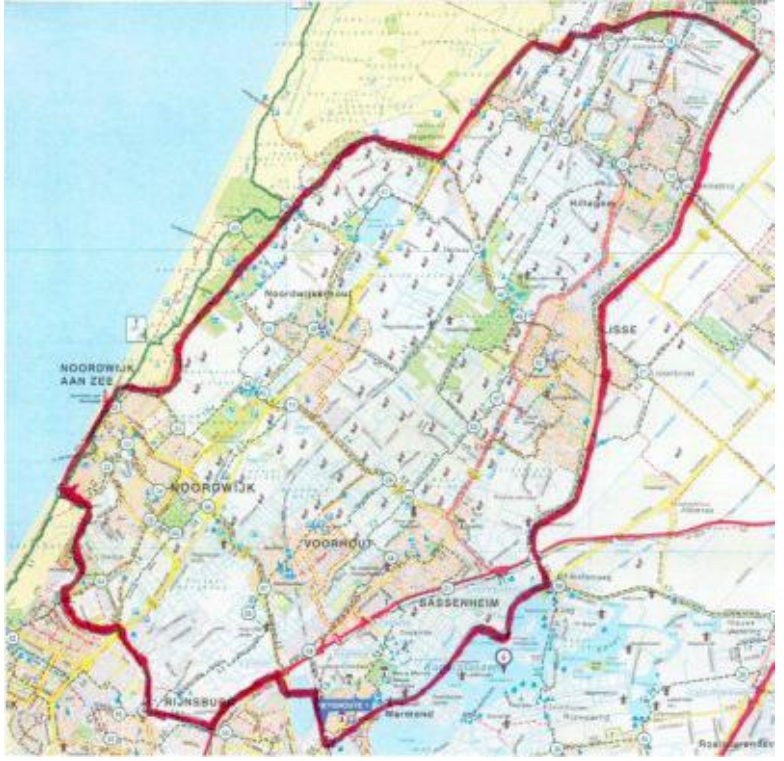

Projectvoorstel Verlanden sloten Oudeland van Strijen	
Initiatiefnemer:	HWL
Beoogd doel:	Versterken populaties grote modderkruiper en bittervoorn
Icoonsoort(en):	Grote modderkruiper en bittervoorn
Beknopte omschrijving:	<p>Sloten in het Oudeland van Strijen worden jaarlijks geschoond (zoals de meeste sloten en wateren in Nederland). Met name voor grote modderkruiper is dit ongunstig: deze vis leeft in kleine wateren met veel water- en oeverplanten. De vis is bestand tegen relatief lage zuurstofconcentraties (in ondiepe sloten kan dit met name in de zomer optreden), en levert een concurrentie voordeel op met andere vissoorten.</p> <p>Dit voorstel behelst het laten verlanden van sloten in het Oude land van Strijen. Eerder is hier al eens een plan voor opgesteld (Theo Schuurmans), maar dit kon geen doorgang vinden omdat SBB meer zekerheid wilde over het vervolgbeheer. Om het project een goede start te geven is het nodig om over een lengte van 100-en meters oeverprofielen aan te passen. Het verdient aanbeveling dit heterogeen uit te voeren. Door het verflauwen van de oever kan er een bredere verlandingszone ontstaan.</p>
Locatie:	Kleine sloten in het Oudeland van Strijen
Benodigde partners:	SBB, RAVON, HWL en WSHD (waterschap)
Randvoorwaarden succes:	Aanpassing van het maaibeleid op deze locatie door WSHD
Realisatiekosten:	10.000 EU (aanpassen oeverprofiel)
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Faciliteren beleidsaanpassing maaibeheer op projectlocatie (door WSHD).

Projectvoorstel Moerasparels	
<i>versie 12 okt 18, GK</i>	
Initiatiefnemer:	Gemeente Zoetermeer
Beoogd doel:	Realisatie 'Moerasparels': verhoging biodiversiteit en verbetering waterkwaliteit rond en in de Zoetermeerse plas.
Icoonsoort(en):	Roerdomp, groene glazenmaker. Nachttegaal, steenuil, blauwborst, rosse vleermuis, noordse woelmuis, rietorchis. Tevens ca. 50 begeleidende soorten, waaronder krabbenscheer, waterspitsmuis enz...
Beknopte omschrijving:	De Zoetermeerse plas is omringd door groene zones: gebieden met grasland, riet, struweel en bos. De natuurwaarde, in de zin van biodiversiteit, kan door maatregelen (zoals inrichting van moeraslocaties) en aanpassing in beheer sterk worden verhoogd. Tien locaties zijn daartoe in beeld. De ontwikkeling van die 'moerasparels' draagt daarnaast bij aan een betere waterkwaliteit van de plas.
Locatie:	Zoetermeerse plas.
Benodigde partners:	Gemeente Zoetermeer. In samenwerking met o.a. Hoogheemraadschap van Rijnland, lokale natuurvrijwilligersorganisaties en ondernemers.
Randvoorwaarden succes:	voldoende oppervlak aaneengesloten netwerk van de locaties verbinding met het buitengebied
Realisatiekosten:	€ 275.000
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	€ 15.000
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	€ 25.000

Projectvoorstel Weidevogelgebied Meerpolder i.c.m. waterberging	
<i>versie 12 okt 2018, GK</i>	
Initiatiefnemer:	Gemeente Zoetermeer
Beoogd doel:	Realisatie weidevogelgebied in combinatie met waterberging.
Icoonsoort(en):	Grutto, roerdomp, kluut. Purperreiger, blauwborst, weidehommel, dotterbloem. Tevens ca. 35 begeleidende soorten, waaronder woudaapje.
Beknopte omschrijving:	Weidevogelsoorten gaan achteruit. Daarnaast is een waterberging in de Meerpolder gewenst. In het westelijk deel van de Meerpolder doet zich de gelegenheid voor een integraal gebied in te richten voor zowel weidevogels als waterberging; zowel precelen van de Provincie als Staatsbosbeheer zijn daartoe in principe beschikbaar. Vanuit regionaal verband willen we dit gebied realiseren. Aankoop, inrichting en beheer ten behoeve van het beoogde doel is noodzakelijk.
Locatie:	De Meerpolder (westelijk deel)
Benodigde partners:	Partners: Gemeente Zoetermeer, Hoogheemraadschap van Rijnland, Provincie Zuid-Holland, Gemeente Leidschendam-Voorburg. Overige samenwerking met o.a.: Weidevogelgroep Leidschendam-Voorburg, Agrarisch Natuurvereniging De Groene Klaver, Vogelwerkgroep Zoetermeer
Randvoorwaarden succes:	Aansluiten bij het beleid van de partners, verwerving voldoende budget, minimaal 25 ha, zoveel mogelijk aaneengesloten gebied, verwerving van percelen van Staatsbosbeheer, benodigde inrichting van het gebied
Realisatiekosten:	€ 950.000 (er is reeds € 325.000 gereserveerd vanuit Landschapstafel). Externe financiering is nodig.
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	€ 15.000
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	€ 40.000

Projectvoorstel "De Patrijs: icoonsoort in Bollenstreek"	
Initiatiefnemer:	ANLV Geestgrond
Beoogd doel:	50 paar patrijzen in de Bollenstreek in 2025
Icoonsoort(en):	Patrijs
Beknorte omschrijving:	<p>I. Teelt voor de Patrijs (wintervoedsel): Inzaai van tussengewas of groenbemester in het seizoen van 2018-2019 op 10-15 ha land bij 3 bollentelers, in 2019-2020 uitgebreid naar 5 deelnemers en 25 ha. Deelnemers krijgen financiële tegemoetkoming voor mislopen opbrengst. De opgedane ervaring moet leiden tot een nieuw maatregelenpakket binnen het huidige ANLB-stelsel</p> <p>II. Ruimte voor de Patrijs: Ter beschikking stellen landschapselementen, slootoevers, akkerranden, overhoekjes en verloren plekken op het erf voor beschermingsmaatregelen voor patrijs. Onder meer zomervoedsel (patrijzenmengsel) op overhoeken, speciale erfbeplantingen bij bollentelers en andere bedrijven en bewoners duurzaam slootbeheer Uitwerking plannen in 2019 uitvoering vanaf 2020</p> <p>III. Vrijwilligers voor de Patrijs: begeleiding van een vrijwilligersgroep die patrijzen telt en het uitbreiden van de taken vrijwilligers met het opdoen van gebiedskennis in de clusters, het realiseren van betrokkenheid, draagvlak en een netwerk)</p> <p>IV. Coördinatie totale project: planning, organisatie, verkrijgen van draagvlak, borgen goede samenwerking Een projectcoördinator coördineert en begeleidt de werkzaamheden die vallen onder I, II en III Een veldmedewerker zorgt voor de opzet van taak III</p>
Locatie:	Diverse locaties in het werkgebied van de ANLV Geestgrond:

	
Benodigde partners:	Business Unit Open teelten van Wageningen UR, de Groene Klaver, het Hoogheemraadschap Rijnland en Boerennatuur.nl
Randvoorwaarden succes:	Voldoende draagvlak onder en medewerking van bollentelers en andere bewoners voor het uitvoeren van maatregelen
Realisatiekosten:	€ 128.500 (2019) (inclusief beheervergoedingen) € 44.000 (2019) (exclusief beheervergoedingen)
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	€ 185.000 (inclusief beheervergoedingen) € 44.000 (exclusief beheervergoedingen)
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	nader te bepalen

Projectvoorstel Samenwerking Havenbedrijven	
Initiatiefnemer:	Jasper Ohm (Zuid-Hollands Landschap)
Beoogd doel:	Meer resultaat voor natuur door samenwerking
Icoonsoort(en):	O.a. Noordse woelmuis, rugstreeppad, roerdomp
Beknopte omschrijving:	Het Zuid-Hollands maakt momenteel voor de deelregio Voorne-Putten een gebiedsvisie. Voor de realisatie daarvan zou het ZHL graag meer willen samenwerken met bedrijven in het havengebied. Het ontbreekt momenteel aan tijd en mankracht om dat op te pakken. Een voorbeeldproject is de samenwerking met APM Terminals in het gebied Holle Mare, waar maatregelen worden getroffen ten behoeve van de Noordse woelmuis. Een samenwerking zou tot stand komen via bijvoorbeeld Deltalinqs.
Locatie:	Diverse locaties in Voorne-Putten. Het ZHL ziet in ieder geval tussen de bestaande gebieden Holle Mare, Derryvliet, Blanke Waal en Hillenhoek ruimte voor uitbreiding van het areaal moeras ten behoeve van de noordse woelmuis.
Benodigde partners:	Zuid-Hollands Landschap, Deltalinqs, Havenbedrijf Rotterdam
Randvoorwaarden succes:	Duurzaam samenwerkingsverband, politiek-bestuurlijk draagvlak, ondersteuning Provincie ZH en Havenbedrijf Rotterdam
Realisatiekosten:	ntb
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	ntb
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Procesbegeleiding, meedenken, verbinden

Projectvoorstel Staelduinse Bos	
Initiatiefnemer:	Jasper Ohm (Zuid-Hollands Landschap)
Beoogd doel:	Kwaliteitsimpuls Staelduinse Bos
Icoonsoort(en):	O.a. Rosse vleermuis, Boomklever
Beknopte omschrijving:	<p>Het Staelduinse Bos is een belangrijk bos voor onder meer vleermuizen. De aanwezige bunkers worden gebruikt als winterverblijf en recent heeft de rosse vleermuis zich gevestigd in bomen (kraamkolonie). Door het verouderend bomenbestand is het gebied ook aantrekkelijk geworden voor de boomklever. In het gebied zal ZHL een verjongingsplan doorvoeren om het bomenbestand divers te houden. Hierbij kan, bovenop de wettelijke verplichtingen, de bosverjonging aangegrepen worden om een extra kwaliteitsimpuls te geven voor de rosse vleermuis en boomklever. Voorbeelden zijn het versterken van vliegroutes, het stimuleren van het ontstaan van extra verblijfplaatsen en slimme aanplant als voedselbron. De maatregelen die getroffen kunnen worden, moeten blijken uit een onderzoek van ter zake kundige. Vervolgens kunnen geselecteerde maatregelen in de uitvoer worden meegenomen. Het doel van de maatregelen is om de bestaande populaties te doen toenemen en kwetsbaar te maken.</p>
Locatie:	Staelduinse Bos
Benodigde partners:	Zuid-Hollands Landschap
Randvoorwaarden succes:	Betrokkenheid van experts. Draagvlak bij de zoogdierwerkgroep.
Realisatiekosten:	Plankosten: €10k-€20k Uitvoer: €10k - €50k
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	Nader te bepalen
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Financieel, inbreng expertise.

Projectvoorstel Uitbreiding begrazing Oostvoornse Meer	
Initiatiefnemer:	ARK (Leo Linnartz en Esther Blom)
Beoogd doel:	Positief effect begrazing grote grazers (runderen) op natuur stimuleren rond het Oostvoornse meer
Icoonsoort(en):	<?>
Beknopte omschrijving:	Op verschillende locaties rond het Oostvoornse Meer grazen kuddes runderen. Het betreft onder andere kuddes in beheer bij het Zuid-Hollands Landschap (Duinen Oostvoorne) en St. Taurus (Geuzenbos). Uitbreiding van het met runderen begraasde gebied biedt kansen voor soorten die profiteren van kleine zandverstuivingen en structuur, waaronder zandhagedis en heivlinder.
Locatie:	Omgeving Oostvoornse Meer, specifiek zuidrand als verbinding tussen begrazingsgebieden Geuzenbos en duinen Oostvoorne. Eventueel Brielse Gatdam meenemen in begraasd gebied.
Benodigde partners:	Zuid-Hollands Landschap, St. Taurus, ARK
Randvoorwaarden succes:	Kudde met omvang onder draagkracht van gebied, bijsturen met andere vormen beheer
Realisatiekosten:	Ordegrootte 20.000 voor rasters e.d.?
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	?
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	ntb

Projectvoorstel Wilde hyacint	
Initiatiefnemer:	Jasper Ohm (Zuid Hollands Landschap) en Marin van den Hoorn (Gemeente Den Haag)
Beoogd doel:	
Icoonsoort(en):	Wilde hyacint
Beknopte omschrijving:	<p>De landgoederen langs de binnenduinrand zijn belangrijk voor stinzenflora. Een opvallende soort is de 'wilde' hyacint, die bossen in het voorjaar paarsblauw kleurt. De wilde hyacint komt van oorsprong niet inheems voor in Nederland, wel komt de soort wild voor in België. Aangenomen wordt dat de soort vanuit Engeland als stinzenplant is geïntroduceerd. De wilde hyacint (<i>Hyacinthoides non-scripta</i>) is vrijwel niet meer als zuivere vorm te vinden in Nederland. Vrijwel alle populaties hebben betrekking op de kruising met de Spaanse hyacint (<i>H. hispanica</i>): <i>H. x massartina</i>. De Spaanse hyacint en de vruchtbare kruising vormen een bedreiging voor de wilde populaties in België.</p> <p>Een van de fraaiste groeiplaatsen van hyacinten is te vinden in het hyacintenbos Ockenburg (gemeente Den Haag, in beheer bij Zuid-Hollands Landschap). <u>Bestrijding</u>: kleine groeiplaatsen kunnen worden uitgestoken, voor grotere groeiplaatsen is uitputting middels maaien noodzakelijk.</p> <p><u>Projectvoorstel</u>:</p> <ul style="list-style-type: none"> - beter bescherming stinzen door terugdringen of zonering honden - bestrijding Spaanse en hybride hyacint - kweek en (her)introductie wilde hyacint (via Jub?)
Locatie:	Ockenburg en andere landgoederen
Benodigde partners:	Zuid-Hollands landschap, gemeente Den Haag, bollenkweker
Randvoorwaarden succes:	draagvlak publiek
Realisatiekosten:	ntb
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	ntb
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	

Projectvoorstel Zandhagedis Maasvlakte - Westplaat	
Initiatiefnemer:	Bureau Stadsnatuur
Beoogd doel:	Uitbreiding open duin
Icoonsoort(en):	Zandhagedis, heivlinder, blauwvleugelsprinkhaan,
Beknopte omschrijving:	<p>Op de dijk van de Noordzeeboulevard op de Maasvlakte (te zuiden van Slufter) komen/kwamen populaties van de zandhagedis en heivlinder voor. Deze zijn te beschouwen als min of meer geïsoleerd liggende meta-populaties binnen Natura 2000-gebied Voornes Duin. Voor beide soorten geldt dat het aantal recente waarnemingen zeer beperkt is en specifiek de zandhagedis lijkt nagenoeg verdwenen van de dijk en de omgeving van vogelkijkpunt de Bonte Piet. Ook het aantal waarnemingen van de Brielse Gatdam lijkt te duiden op populaties van zeer beperkte omvang. Het dichtgroeien van dijk en dam met duindoornstruweel en verruiging van de voet van de dijk lijken daar debet aan te zijn. Voor uitbreiding van het leefgebied van beide soorten is het gewenst met name de duindoorn terug te dringen ten gunste van de ontwikkeling van een netwerk van open plaatsen met een grazige vegetatie en kleinschalige, open zandige plekken. Deze ontwikkeling biedt ook kansen voor uitbreiding van de populatie Zandhagedis naar de duinen in de zeereep van Maasvlakte 2.</p>
Locatie:	Dijk langs Noordzeeboulevard en Brielse Gatdam
Benodigde partners:	Havenbedrijf Rotterdam, Zuid-Hollands Landschap, bSR, RWS (?)
Randvoorwaarden succes:	De ingreep mag niet te kosten gaan van de primaire functie van de dijk.
Realisatiekosten:	N.t.b.
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	N.t.b.
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	N.t.b.

Projectvoorstel Zandhommel Goeree	
Initiatiefnemer:	John Smit/Stichting EIS
Beoogd doel:	Uitbreiding populatie zandhommel door verbetering leefgebied.
Icoonsoort(en):	Zandhommel, begeleidende soorten o.m. weidehommel, bruin blauwtje, groot dikkopje, kleine vuurvlieder, aardaker, agrimonie, moshommel
Beknopte omschrijving:	<p>De zandhommel komt in Nederland alleen nog voor in het deltagebied, specifiek rond het Haringvliet en in de Brabantse Biesbosch. Daar is de soort in belangrijk mate aangewezen op natuurgebieden, met kernpopulaties op onder meer Tiengemeten, Beninger Slikken en Korendijkse Slikken. Ook buiten deze gebieden komt de soort verspreid voor, langs het Haringvliet, waaronder op Goeree. Het aantal waarnemingen langs de noordrand van het Goeree is echter beperkt, met enkele kleine populaties in de Meneersche Plaat en, in mindere mate Scheelhoek. Het beperkte aanbod aan voedselplanten is daar waarschijnlijk debet aan, evenals de beperkingen aan nestgelegenheid. De zandhommel heeft een lange vliegtijd en is daarmee afhankelijk van een continue aanbod van drachtplanten, vanaf het vroege voorjaar tot in het najaar. Vooral klavers en smeewortel blijken daarbij van belang. Later in het seizoen zijn het vooral composieten (distels, kruisdistel).</p> <p>Het project heeft tot doel het beheer van (kansrijke) bermen en dijken duurzaam af te stemmen op behoud en ontwikkeling van bloemrijke vegetaties en uitbreiding van het aanbod klaverachtigen en smeewortel. Het geeft uitvoering aan het soortbeschermingsplan Zandhommel dat door EIS Kenniscentrum Insecten in opdracht van Provincie Zuid-Holland wordt opgesteld.</p>
Locatie:	Dijken en bermen noordrand Goeree
Benodigde partners:	Waterschap Hollandse Delta (beheerder dijken en bermen), EIS Kenniscentrum Insecten (soortdeskundige), Staatsbosbeheer (beheer natuurgebieden)
Randvoorwaarden succes:	Goede implementatie bestek op uitvoeringsniveau, continuïteit bestek

Realisatiekosten:	<p>Communicatie, advies, overleg en aanpassen bestek: 10.000 15.000 Euro.</p> <p>Inzaaien klavers en smeerwortel: 10.000-20.000 Euro</p>
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	Gestreefd wordt naar gelijkblijvende beheerkosten
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	n.t.b.

Projectvoorstel Egel in Beeld	
Initiatiefnemer:	Gemeente Zoetermeer en egelopvang Zoetermeer
Beoogd doel:	Citizen science goede inventarisatie en onderzoek naar de grondgebonden infrastructuur
Icoonsoort(en):	Egel
Beknopte omschrijving:	<p>Zoetermeer is een groene stad en de egel wordt door de bewoners zeer gewaardeerd. De gemeente en de egel opvang streeft naar een betere infrastructuur voor de egel en zal via Operatie Steenbreek verder werken aan het verbeteren en vergroten van de egel habitat (lees tuinen). Door moderne camera's te gebruiken in de omgeving van de knelpunten en in tuinen (Egelhoppen) willen we met bewoners een goed beeld van het leefgebied van de egel per tuin krijgen. Daarmee kunnen we Operatie Steenbreek ook gericht inzetten om tuinen egelvriendelijker/natuurvriendelijker in te laten richten en de infrastructuur voor de egels te verbeteren.</p> <p>Voorts beleving een belangrijk punt: stadsnatuur weer op de kaart zetten bij de bewoners. Dit kan met innovatieve technieken en burgerwetenschap en vooral digitale communicatie data (filmpjes, sociale media, webkaarten, bijeenkomsten enz..). We willen dit project uitvoeren met "burgerwetenschapsproject WILDCAMERA".</p>
Locatie:	Zoetermeer
Benodigde partners:	Egelopvang Zoetermeer, Operatie Steenbreek, Vleermuis Platform Zoetermeer, KNNV Zoetermeer, IVN Zoetermeer, tuinbezitters. Wildcamera: Silvavir, Nederlandse zoogdierenvereniging en de WUR
Randvoorwaarden succes:	<ul style="list-style-type: none"> -Participatie bewoners (tuineigenaren) -Verwerking en analyse data (NDFF, beeldverwerkingsysteem Agouti, sociaal media) -Exploitatie/verwerking filmbeelden en communicatie -Coördinatie (capaciteit)
Realisatiekosten:	€14.000
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	nvt of een vervolg onderzoek met gezenderde egels.

Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	€10.000
---	---------

Projectvoorstel “Vlinderlint Ypenburg”	
Initiatiefnemer:	Gemeente Den Haag
Beoogd doel:	Versterking vlinderhabitat geluidswal Ypenburg
Icoonsoort(en):	Argusvlinder, weidehommel, egel (rietorchis?)
Beknopte omschrijving:	<p>De geluidswal langs de A13 in Ypenburg is onderdeel van het netwerk van ecologische verbindingzones in Den Haag. De begroeiing bestaat in de huidige situatie voornamelijk uit grasland en ruigte. Op locaties aangevuld met bomen. Het is onze grootste langgerekte groene open ruimte in Den Haag. Het gebied heeft hiermee een enorme potentie als vlinderlint. Volgens de NDFF zijn in de afgelopen 10 jaar op (en rond) de geluidswal de volgende soorten waargenomen: icarusblauwtje, gehakelde aurelia, kleine vos, distelvlinder, klein koolwitje, atalanta, argusvlinder, dagpauwoog, bont zandoogje, boomblauwtje, groot koolwitje, hooibeestje, oranje zandoogje, bruin blauwtje, bruin zandoogje, oranje luzernevlinder, klein geaderd witje, koevinkje</p> <p>Voor versterking van het gebied is een uitgewerkt vlinderbeheerplan nodig waarin specifiek insectenbeheer en verbetering van het habitat is opgenomen (rekening houdend met bijenorchis). Voor het beheerplan wordt expertise gevraagd vanuit de Vlinderstichting. Naast potentie voor de iconsoort argusvlinder kunnen ook de iconsoorten weidehommel en egel profiteren. Onderzocht wordt of het gebied wat kan worden uitgebreid zodat ook rietorchis kan meeliften.</p> <p>Uitdaging: Overleg met en commitment van omwonenden. Meerdere malen is gevraagd om het open gebied om te vormen tot (park)bos. Hierdoor komt de ambitie als vlinderlint onder druk te staan.</p>
Locatie:	Geluidswal langs A13 in Ypenburg

<p>Benodigde partners:</p>	<p>Gemeente Den Haag:</p> <ul style="list-style-type: none"> - DSB beleid - DPZ- Groenbeheer Stadsdeel L-Y <p>De Vlinderstichting (heeft toegezegd) Bewoners(verenigingen) AVN: Peter Hegi TNO die nog een compensatie verplichting heeft Provincie Zuid-Holland.</p>
<p>Randvoorwaarden succes:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Commitment van omwonenden - Juiste inrichting - Vertaling beheerplan in maaibestekken; ecologisch (maai)beheer - Continuïteit (maai)beheer - Monitoring om bij te sturen - Brede communicatie
<p>Realisatiekosten:</p>	<p>n.t.b.</p>
<p>Vervolgbeheer en kosten (per jaar):</p>	<p>n.t.b.</p>
<p>Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)</p>	<p>n.t.b.</p>

Projectvoorstel Duingrasland Oostvoorne

Initiatiefnemer:	Jasper Ohm (Zuid-Hollands Landschap)
Beoogd doel:	Ontwikkeling droog duingrasland
Icoonsoort(en):	Zandhagedis, heivlinder, (duin)konijn, tapuit, blauwvleugelsprinkhaan, etc
Beknopte omschrijving:	In de duinen van Oostvoorne ligt een met duindoorn- en vlierstruweel begroeid perceel van het Zuid-Hollands Landschap. Het maakt deel uit van het NNN, beheertype Duinbos (N15.01). Het voorstel is hier het struweel te verwijderen ten gunste van de ontwikkeling van duingrasland (open duin N08.02). Na verwijderen van struweel wordt het gebied opgesteld voor begrazing door de Schotse hooglanders van het naastgelegen perceel.
Locatie:	Perceel van 12 hectare gelegen aan de voet van de Brielse Gatdam, naast het groene strand.
Benodigde partners:	Zuid-Hollands Landschap
Randvoorwaarden succes:	Begrazing is een belangrijke voorwaarde voor ontwikkeling en instandhouding van het gewenste habitatype. Uitbreiding van de populatie konijnen is gewenst. Daarbij zal nadrukkelijk gekeken moeten worden naar de omvang en begrazingsdruk van de kudde hooglanders.
Realisatiekosten:	Ongeveer EUR 30.000-35.000

Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	2000 euro per jaar
Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)	Het terrein maakt onderdeel uit van het Habitatrichtlijngebied Voornes Duin, habitatype H2160 (duindoornstruwelen). Voor dit type zijn in het kader van de PAS geen maatregelen nodig. Enige achteruitgang van dit habitatype is toegestaan ten behoeve van de ontwikkeling van witte duinen (H2120) en grijze duinen (H2130). Het plan voorziet in ontwikkeling van grijze duinen. Dit zal ten koste gaan de doelstelling voor de nauwe korfslak: behoud omvang en kwaliteit leefgebied. Los van een financiële bijdrage wordt van de provincie Zuid-Holland ten aanzien van de vergunningprocedure een inhoudelijke en faciliterende bijdrage verwacht.

Projectvoorstel Weide- en Zandhommel Papendrecht en Alblasserwaard	
Initiatiefnemer:	Stichting Educatief Stal BIJ de Heerlijkheid
Beoogd doel:	Verbeteren leefomgeving wilde bijen, aanleg en verbeteren ecologische verbindingen,
Icoonsoort(en):	Weidehommel, Zandhommel. Indirect ook andere iconsoorten.
Beknopte omschrijving:	<p>De stichting werkt samen met de gemeente Papendrecht aan de uitvoering van het Bijenconvenant. Dit heeft er onder andere toe geleid dat de gemeente begin dit jaar door Nederland Zoemt het predicaat van 'Bijvriendelijke gemeente' heeft ontvangen. De stichting en de gemeente willen (samen) vervolgstappen gaan zetten, onder andere door aanleg en verbetering van natuurlijke verbindingen en het bieden van voedsel en nestgelegenheid.</p> <p>De grenzen van de gemeente Papendrecht worden bepaald door de rivieren de Noord en de Merwede en de A15. De bestaande groenzones langs deze verbindingen bieden mogelijkheden voor aanleg en verbeteringen van ecologische verbindingen rond en in Papendrecht.</p> <p>Papendrecht ligt in de Alblasserwaard dat aan de westkant grenst aan de Zuid-Hollandse eilanden en aan de zuidzijde aan de (Sliedrechtse) Biesbosch. Daarmee kan Papendrecht en de Alblasserwaard voor een verbinding zorgen voor met name de zandhommel die nu alleen in de Biesbosch en op de Zuid-Hollandse eilanden voorkomt.</p> <p>Langs de westkant van Papendrecht loopt al een ecologische verbinding Natuurnetwerk Nederland (Polder Nieuwland en Park Noordhoekse Wiel). Het verder ontwikkelen van de brede groenstroken langs de A15 (oost-west richting) en de N3 biedt de mogelijkheid voor aansluiting op de bestaande ecologische verbindingen in de Alblasserwaard (waaronder Het Prachtlint).</p> <p>Volgend jaar start de reconstructie van de N3 (noord-zuid richting bijna 10 km). Dat biedt kansen op verbetering van leefomstandigheden en nieuwe ecologische verbindingen voor verschillende bijensoorten tussen Hoekse Waard/Eiland van Dordrecht en Biesbosch en Alblasserwaard.</p>

	<p>De stichting maakt onderdeel uit van de Heerlijkheid van Papendrecht en heeft een basis in de boomgaard van de Heerlijkheid. De boomgaard ligt aan de dijk (binnendijks rivier Merwede) in Papendrecht. In de boomgaard is een bijentuin, een groot insectenhotel, een bijenwandelroute, een educatiestal (honingbijen) en een wilde bijenveld in aanleg. De stichting ontvangt schoolklasse en bezoekers. Doel is een verdere uitbouw tot informatiecentrum over bijen en andere nuttige insecten. Dit project zou daar een extra dimensie aan geven.</p> <p>Bekend is dat met name de weidehommel ook zich richt op kleinfruit zoals kruisbessen, frambozen en bramen. Die zijn in de boomgaard aanwezig. De ligging aan de rivierdijk biedt ook mogelijkheden voor de zandhommel.</p>
Locatie:	Papendrecht en Alblasserwaard
Benodigde partners:	Gemeente Papendrecht , Natuur- en Vogelwacht Alblasserwaard, Prachtlint, Waterschap Rivierenland, Natuurwetenschappelijk Centrum
Randvoorwaarden succes:	<ul style="list-style-type: none"> - Deelname van partners. - Het gebruik kunnen maken van mogelijkheden die zich voor doen bij reconstructie N3 en verbreding A15. - Goed beheerplan (mede uitgaande van inheemse plantensoorten) met voor verbindingsgebieden ecologisch maaibeheer. - Ecologisch advies specifiek gericht op de verbetering van leefomstandigheden van hommelse soorten en specifiek de twee icoonsoorten. - Betrokkenheid en bewustwording van inwoners over wat, hoe en waarom. - Kennis over bijensoorten en icoonsoorten in bijzonder (leefgebieden en vooral voor monitoring). - Opzet van een monitorsysteem (eigen kennis, periodiek grootschalig en deskundig onderzoek).
Realisatiekosten:	Ruwe schatting €50.00 – 100.000
Vervolgbeheer en kosten (per jaar):	<ul style="list-style-type: none"> - Ecologisch beheer van verbindingsstroken (maaien en afvoeren). - Onderhoud bloemstroken (eventueel met

	<p>scholen).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beplanting aanvullen met bijvriendelijke planten, struiken (specifiek zandhommel en weidehommel). Veel van de drachtplanten van deze soorten zijn inheems, wat kansen biedt. - Knotten van knotwilgen - Vrijhouden van plekken voor nestgelegenheid (eventueel met scholen) - Bijhouden watervegetatie. - Beheer informatieborden - Uitvoer van start- en effectmonitoring (vrijwilligers/scholen en periodiek deskundig onderzoek)
<p>Verwachte bijdrage provincie (procesmatig, financieel)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Financiële bijdrage (zie kostenopzet; nader af te stemmen) - Invloed aanwenden bij reconstructies N3 en A15 - Stimuleren van soortgelijke projecten oostzijde Zuid-Hollandse eilanden (t.b.v. zandhommel)

Bureau Waardenburg bv
Onderzoek en advies voor ecologie en landschap
Varkensmarkt 9, 4101 CK Culemborg
Telefoon 0345-512710
E-mail info@buwa.nl, www.buwa.nl